

Heb ik niet het recht met mijn eigen geld te doen wat ik wil?
(Matheus 20:15)

de Vrijbrief

Lancering van de Website

LIBERTARIAN.NL

Het Alledaagse van de Utopie
Frank van Dun

David Friedman: Geen Ideologie,
maar koele Wetenschap

de Vrijbrief

De Vrijbrief is een uitgave van de Stichting
Libertarisch Centrum en verschijnt 6x per
jaar

REDACTIE

Aschwin de Wolf, hoofdredactie

Louis van Gils

Otto Vrijhof

Peter Croughs

Redactieadres:

Redactie Vrijbrief

Postbus 648

1000 AP Amsterdam

vrijbrief@wxs.nl

<http://home.wxs.nl/~vrijbrief>

Medewerkers

Hubert Jongen, Louk Jongen, Stefan van
Glabbeek, Tol Hanze, Frans Buzek, Ivo
Cercel

ABONNEMENTEN

Nederland: f 50,- per zes nummers, (voor
studenten en houders CIP-pas: f 30,-) over
te maken op bankrekening 46.24.31.320
t.n.v. Vrijbrief, ABN-AMRO.

België: BF 900,- per zes nummers, (voor
studenten en houders CIP-pas: BF 600,-),
over te maken op bankrekening
645.124.0465.64 t.n.v. Vrijbrief, Bank
J.van Breda te Antwerpen of per cheque
aan Libertarisch Centrum, Brugmannlaan
617, B-1180 Brussel

Een abonnement op de Vrijbrief geeft u te-
vens korting op deelname kosten van bij-
eenkomsten en conventies, georganiseerd
door Stichting Libertarisch Centrum.

Abonnementenadministratie:

Administratie Vrijbrief

Postbus 648

1000 AP Amsterdam

vrijbrief@wxs.nl

ISSN 1381-835X jrg24, nr.4

Van de Redactie

LIBERTARIAN.NL

De homepage voor libertarisme, klassiek liberalisme en individua-
lisme

In eerdere nummers is de prominente aanwezigheid van het liberta-
risme op het internet al aan de orde geweest. Ook voor het Neder-
landstalige taalgebied bestaan er al geruime tijd een aantal
libertarische sites. Als gevolg van een initiatief van het Libertarisch
Centrum Nederland is besloten om een aantal krachten te bundelen
om een website te creëren welke als startpunt voor het Nederlandsta-
lige libertarisme kan dienen, te weten: Libertarian.nl. Het is de be-
doeling om deze website binnen een aantal jaren te laten uitgroeien
tot een van de meest substantiele en meest bezochte politieke websi-
tes in het Nederlandse taalgebied.

Wat kunt u zo al vinden op deze website? In de eerste plaats worden
vele artikelen en publicaties van de afgelopen 25 jaar toegankelijk
gemaakt. Dit betekent zowel dat er een archief van oude artikelen, re-
censies en interviews komt alswel dat oude publicaties in digitale
vorm op het net worden gezet. Het betekent overigens niet dat de site
alleen een historisch archief is. Integendeel, met de regelmaat van de
klok zullen er nieuwe artikelen, recensies en interviews aan worden
toegevoegd. Verder is het de ambitie om zo regelmatig mogelijk
korte commentaren op de dagelijkse politieke en maatschappelijke
beslommeringen te schrijven.

Andere onderdelen van de site zijn een agenda met libertarische acti-
viteiten, de mogelijkheid informatie aan te vragen over het liberta-
risme en een uitputtende verzameling links naar Nederlandstalige en
buitenlandse libertarische websites. Een echt nieuw initiatief is een
libertarisch markt waar personen libertarische boeken (en aanver-
wante zaken en diensten) kunnen vragen en aanbieden. Een goede
mogelijkheid voor lezers van de *Vrijbrief* om aan nieuwe boeken te
komen of van oude af te komen. Voeg hierbij de ruime aandacht die
wordt gegeven aan zaken als het Objectivisme en anarcho-
kapitalisme en je kunt stellen dat hier sprake is van een veelbelovend
initiatief.

Het webadres is:

<http://www.libertarian.nl>

Wilt u op de hoogte worden gehouden van veranderingen op de site
stuur een e-mailbericht naar:

webmaster@libertarian.nl

Libertarians and Liberalism

Essays in honour of Gerard Radnitzky

Door Aschwin de Wolf

Het fenomeen dat vrienden en collega een bundel opdragen aan een oudere persoon op leeftijd is mij bekend. Dat 20 libertariërs een bundel opdragen aan een prominente Duitse libertariër waarvan ik nog nooit gehoord had kwam voor mij als een grote verrassing. Gerard Radnitzky, een 'individualist in a collectivist age' naar eigen zeggen, heeft dan ook het grootste gedeelte van zijn leven besteed aan wetenschaps-filosofie. Pas of latere leeftijd verschoof de aandacht van Radnitzky, onder invloed van zijn vriendschap met Hayek, naar politieke filosofie. Meer recentelijk heeft de politieke filosofie van Radnitzky, onder invloed van Anthony de Jasay, zich ontwikkeld tot een vorm van 'anarcho-kapitalisme' in de traditie van Murray Rothbard en Hans-Hermann Hoppe. De artikelen van deze bundel zijn verzameld rondom drie thema's: libertarisme en liberalisme, vrijheid en democratie en de toekomst voor een vrije samenleving. Het strekt te ver om alle artikelen in deze fraaie bundel te behandelen dus in deze recensie wordt volstaan met wat opmerkingen over de meest markante bijdragen.

Walter Block begint de bundel met een artikel over libertarisme en politieke economie waarin werkelijk niets nieuws staat maar waarin op een zeer beknopte en consistente wijze de anarcho-kapitalistische visie van de Oostenrijkse school op de economie uiteen wordt gezet. Dit artikel wordt gecontrasteerd door een artikel van Gerd Habermann getiteld 'Liberalism & libertarianism' waarin het anarcho-kapitalisme op zijn merites wordt beoordeeld. Het eerste (langste) gedeelte van het artikel is een goede en sympathieke weergave van het anarcho-kapitalistische gedachtegoed. Het tweede gedeelte, een klassiek liberale kritiek op deze stroming, komt echter slecht van de grond. Habermann verwijt het anarcho-kapitalisme of niet terechte opvattingen of maakt de bekende fout om het anarcho-kapitalisme te bekritisieren op zaken die eveneens problematisch zijn in een klassiek liberale samenleving. Hierna volgt een artikel van de controversiële medewerker van het Ludwig von Mises instituut Hans-Herman Hoppe waarin de nadelen van een socialistische ordening worden opgesomd en een voorstel wordt gedaan omtrent een libertarische theorie omtrent desocialisatie van voormalig staatsbezit, een tot op heden weinig behandeld onderwerp voor zo-

INHOUD

Libertarians and Liberalism

Essays in honour of Gerard Radnitzky....2
Aschwin de Wolf

Verborgen Vrijheid5
Louis van Stekelenburg

Die arme, onwetende Libertariërs
Sunni Maravillosa.....7

Het Alledaagse van de Utopie .10
Frank van Dun

Geen Ideologie, maar Koele
Wetenschap22
Christian Hocepiet

Terra Libera24
Hub Jongen

ver ik kan beoordelen. Hardy Bouillon behandelt het libertarische begrip 'negatieve vrijheid' en doet een aanzet tot een nieuwe definitie om de veronderstelde zwakheden van de traditionele definitie te ondervangen.

Het tweede gedeelte van het boek heeft betrekking op de sociaal-democratische verzorgingstaat in de breedste zin van het woord. Behalve klassieke kritieken op redistributietheoriën (lees Rawls) wordt dit thema verkend door de zeer talentvolle auteur Anthony de Jasay, in een diepgravend artikel waarin hij stelt dat de grootste bedreiging voor de vrijheid op dit moment niet is gelegen in een autocratisch bewind maar in de democratische legitimatie van vrijheidsbeperking. De spanningsverhouding tussen vrijheid, democratie en staat is een rode draad in het oeuvre van deze auteur, die zich qua scherpzinnigheid en radicalisme kan plaatsen in de traditie van Murray Rothbard. Een sterk contrast qua toon wordt gezet in een artikel van de Duitse econoom Roland Baader. In een polemisch en gepassioneerd artikel

plaats hij de politiek-correcte linkse elite in de beklagenbank, om vervolgens te verzuchten: 'The way most people react to the almost total regulation of all spheres of their lives by state institutions is disturbing'. Het is een pessimisme wat tegenwoordig niet uniek is in libertarische geschriften. Een vreemde eend in de bijt is het artikel van Angelo M. Petroni. Petroni maakt een onderscheid tussen redistributie door de staat om in primaire levensbehoeften te voorzien en redistributie om inkomens te verdelen. Na een gloedvol betoog tegen de laatste opvatting volgt een zeer gebrekkige verdediging van de eerste. De auteur verdedigt het eerste door een beroep te doen op de gelijkenis met het functioneren van de staat in het geval van natuurrampen en defensie. Waarom deze gelijkenis opgaat en waarom dergelijke taken wel legitiem zijn vertelt onze auteur niet. Desalniettemin een sympathiek artikel waarin de argumenten tegen inkomensherverdeling nog een goed op een rijtje worden gezet, en hier en daar zelfs aangescherpt.

Het derde gedeelte van het boek over de toekomst van de vrije samenleving met een artikel van de eerste post-communistische Tsjechische minister van financiën, Vaclav Klaus waarin de relevantie van de Oostenrijkse School voor een transformatieproces naar de vrije markt wordt uiteengezet. In dit weinig indrukwekkende artikel houdt de Oostenrijkse School vreemd genoeg op bij Friedrich Hayek. In een artikel 'Down with the Bishops?', doet Lord Harris of High Cross zijn beklag over het slechte imago van de vrije markt bij de bisschoppen van de Engelse kerk. De rode draad van zijn betoog is dat de afwijzing van de vrije markt meer op ongereflexeerde opvattingen dan op kennis van zaken berust. Het is te hopen dat vele bisschoppen dit artikel onder ogen krijgen want de onwetendheid omtrent het functioneren van de markt is kennelijk niet alleen het primaat van Nederlandse socialistische bisschoppen als Muskens. Een weinig ontgonnen gebied is de relatie tussen klassiek liberalisme en internationale betrekkingen. In een artikel van Victoria Curzon Price wordt op basis van het door Hayek geïntroduceerde onderscheid tussen 'extended order' en 'restricted order' betoogt dat alleen 'nachtwakerstaten' internationaal garand kunnen staan voor een vreedzame mondiale orde. Hoogtepunt van het artikel is de bespiegeling omtrent het precaire en kwetsbare karakter van liberale staten die het risico lopen om aan hun eigen succes ten onder te gaan.

Het laatste artikel 'A dog's choice: which constitution is best?' van Detmar Doering is een waardevolle afsluiter. De vraag die de auteur zich stelt is welke staatsvorm het beste slaagt in het garanderen van privé-eigendom. Als eerste, stelt hij zich de vraag of wij wel een staat nodig

hebben, met andere woorden of anarcho-kapitalisme een serieuze optie is. Na enkele waarderende woorden voor het libertarische anarchisme wordt deze optie op de gebruikelijke standaardwijze afgewezen. Hierna behandelt de auteur de in sommige libertarische kringen optie voor een monarchie. Het argument, oa. verwoord door Hans-Hermann Hoppe is dat een monarch, doordat hij niet na 4 jaar het toneel verlaat, en dus over een langere tijds-spanne beschikt, er belang bij heeft om de productiviteit en welvaartsontwikkeling niet aan banden te leggen en een solide migratiebeleid te voeren in dit kader. Het problematische karakter hiervan is, zo stelt Doering, dat er in dit geval in het geheel geen sprake is van privé-eigendom. Het is dan ook onvoorstelbaar hoe ene dergelijke ordening tot stand kan komen zonder libertarisch recht te schenden. Het argument dat een dergelijke monarchie in ieder geval minder rechten schendt dan de democratie is hierdoor nogal problematisch. Na nog een aantal andere varianten te hebben besproken komt Doering tot de conclusie dat substantiële rechtenschendingen die de (grootschalige) democratie met zich meebrengt (gedeeltelijk) ondervangen kan worden door democratische besluitvorming te decentraliseren op zo klein mogelijk geografische gebieden. Dit heeft tot gevolg dat de band tussen beslissen, betalen en genieten dichter bijeen komt te liggen en negatieve consequenties van de besluitvorming minder makkelijk kunnen worden afgewenteld. Het streven blijft echter om zo veel mogelijk verantwoordelijkheid bij het individu te leggen.

Het aardige aan bundels zoals deze is dat ze voor goed geschoolde geïnteresseerden ook heel goed gelezen kunnen worden als een introductie in het libertarisme. Met name door de veelheid van perspectieven waarmee het libertarisme wordt benaderd neemt de kans toe dat het libertarisme minder als een vorm rechten-simplisme wordt gezien, zoals sommige critici (onterecht) beweren. Het is ook een teken aan de wand dat er in dergelijke geschriften steeds weer nieuwe auteurs opduiken. De enige tragiek die dan nog rest is dat dergelijke auteurs vooral door gelijkgezinde auteurs worden gelezen en bestudeerd. Hoe terecht dit pessimisme van sommigen ook mag zijn, er wordt in ieder geval voldoende interessant materiaal nagelaten voor nieuwe, minder collectivistische, generaties.

Verborgen Vrijheid

Louis Van Stekelenburg

Pas sedert een jaar voel ik me echt vrij. De laatste poging om dat te worden, ongeveer een jaar geleden, maakte dat ik nu als Bosgeest in Bretagne kan leven, een overtreffende trap van dat veelgeroemde leven dat de Goden in Frankrijk leiden. Ik geniet volop, hoewel het vast niet ieders ideaal is om in een landstreek te leven waar het dagelijks tot vijf keer toe motregent en waar het, minstens elke week een dag, zo hard stormt dat ik vanuit het keukenraam hoge bomen heen en weer zie zwiepen alsof het grashalmen zijn. Dat zijn momenten om met fladderende jas het bos in te gaan om naar het kraken van de pikzwarte dennenstammen en naar het donderen van de gezwollen beek te luisteren. Machtig om die natuur op alle zintuigen te laten inwerken: oog, oor, neus, gezichtshuid, evenwicht. Machtig om die natuur te trotseren. Machtig ook om niemand tegen te komen; alle stadse mensen zitten, huiverend bij hun kachelkje, het einde van dit geweld af te wachten.

Natuurlijk heeft die vrijheid zijn prijs. Niet alleen heb ik er twintig jaar naar toe moeten werken, maar ook blijkt dat kasteel in Bretagne waarvan ik al die tijd droomde, uiteindelijk een bouwvallig hutje te zijn, gebouwd van asbestplaten en, als isolatie, van binnen bekleed met zachtboard. Er is inmiddels echter een kraan met stromend water, er is nu elektriciteit, zelfs telefoon. Het huis blijkt, in dit milde klimaat, ook redelijk warm te stoken. Er staan in het nabijgelegen stadje meer van deze noodwoningen die in 1944 door de Amerikanen beschikbaar zijn gesteld. De tand des tijds, noch het klimaat schijnen grip te hebben op de redwood kozijnen en eiken vloeren. Dit in tegenstelling tot alles wat er in de loop der jaren op of aangebouwd is en nu in deplorabele staat verkeert. Zelfs de nieuwe muurverf, afgelopen jaar aangebracht, is aan de weergevel afgebladderd. Objectief beschouwd, begrijp ik mijn eigen euforie niet.

Het wonen hier is dus de verwezenlijking van een oude romantische droom, zij het onvolledig. Misschien is dat toch belangrijker dan het op het eerste gezicht lijkt. Wanneer ik terugkijk op mijn verleden zie ik een hoop inspanningen die steeds gericht waren op ongedefinieerde of zeer vage idealen. Op van school dacht ik nog, dat het leven in de maatschappij het non-plus-ultra op het gebied van vrijheid was. Daarna ontdekte ik al

gauw, dat er aan die vrijheid van toen een hoop elementen ontbraken. Ten eerste was die vrijheid ietwat eenzaam en vervolgens bleek dat allerlei heerlijks niet zonder meer te verwezenlijken was. Een of andere onverlaat had daarvoor ooit het geld uitgevonden. Beide problemen bleken overigens niet al te moeilijk op te lossen. Ik vond een baantje waarbij ik van mijn baas een wrak sportautootje kreeg en sloeg zo twee vliegen in een klap. Er was nu geld om uit te gaan en zo'n autotje, zonder deuren en amper wegligging, bleek een uitstekend middel om elegant gezelschap te vinden. De wereld lag voor me open.

Die wereld bleek echter vol voetangels en klemmen. Het autootje werd al na een maand door de politie van de weg af gehaald. Verder bleek mijn baas zich aan geen enkele afspraak te houden. Het gevolg was een voortdurende aanloop van deurwaarders, wekelijks nieuwe onderhandelingen met de belastingdienst en tenslotte een faillissement. Einde fase een.

Met de opgedane ervaring in de functie van directie-assistent verbeeldde ik me te weten hoe het dan wel moest. Ik besloot om voor mezelf te beginnen en slaagde daar redelijk in. In twee jaar tijds werd er een flore-rend softwarehuis uit de grond gestampt. Er begon nu een leven in luxe, met mooie pakken, snelle wagens, een zeiljacht, verschillende huizen. Er werden reisjes gemaakt naar alle aangename oorden waar de jetset zich toen ophield. Ik leek het gemaakt te hebben. Het dorp waar ik woonde rekende me al tot de notabelen en noemde me, nauwelijks dertig jaar oud, "mijnheer." Ik vond mezelf een hele Piet. Het was alleen vervelend dat er geen leuke toekomstperspectieven waren. Ik kon alleen maar doorgaan met hetgeen ik toen bezig was. Werk waarin ik nauwelijks enige andere bevrediging vond dan het hebben van enig sociaal aanzien - pas heel veel later zou ik me het genot van het ontbreken van geldzorgen in die periode realiseren. De grijns op het werk was niet echt en in de avonduren vroeg ik me stiekem af wat ik nu werkelijk van het leven wilde. Vaak werd ik hierbij bruut gestoord door bellende klanten, zodat de eerste behoefte een negatieve was: weg, weg uit dat huis waarin ook mijn kantoor gevestigd was. Ik zocht een huisje elders waar mijn eigen tijd aan mijzelf

zou toebehoren. Het bleek het begin te zijn van een afbraakproces dat eindigde met de verkoop van alle contracten aan een vriend van me. Alle medewerkers gingen mee over. Ikzelf bleef met een beetje kapitaal en met lege bv achter.

Spijt heb ik van dat afstoten van mijn bedrijf nooit gehad, maar toch was ik er misschien wat vroeg mee, was ik weer eens te impulsief. Het ontbrak namelijk aan nieuwe plannen, of beter, ze waren er wel, maar het was niet duidelijk of die nieuwe plannen nu wel echt beter aan mijn wensen zouden beantwoorden dan het bedrijf dat ik net had verkocht. Hoe kom je daar achter; is niet elke stap die we maken een sprong in het duistere niets? Uitproberen dus: het hielp niet veel. Op zoek naar een boerderij in Frankrijk lukte het me niet uit de vele aantrekkelijke aanbiedingen een keuze te maken, waarschijnlijk omdat ik geen boerenbloed heb. Een poging om zeilbootjes te fabriceren ging op dezelfde manier de mist in, evenals een organisatie die zeiljachten verhuurde. Intussen terde ik aardig op mijn geld in, deed een poging om mezelf te kopiëren en mijn oude bedrijf nog eens op te zetten. Dit keer verveelde ik me echter reeds na twee maanden in plaats van na een jaar of wat.

Het heeft geen zin alle werkjes waarmee ik daarna probeerde het hoofd boven water te houden op te sommen, het lukte, maar geen ervan was dermate interessant dat ik er carrière in had willen maken. Soms stak de droom van veel geld weer even de kop op, om vrijwel onmiddellijk weer te verdwijnen wanneer ik er aan dacht wat ik er allemaal voor vrijheden voor zou moeten opgeven.

Eigenlijk vreemd dat krampachtig vasthouden aan die vrijheden, die waren namelijk nog steeds niet afdoende gedefinieerd. Wat wilde ik met die zogenaamde vrijheid? Er werd eindeloos over gediscussieerd, maar desondanks kwam ik geen steek verder. De meeste discussiepartners waren van mening dat vrijheid bestond uit de afwezigheid van dwang, een definitie waar je in de praktijk helaas niet veel verder mee komt. Je kunt hooguit vluchten: voor de dienstplicht, voor belastingambtenaren of voor het plaatselijke vestigingsbeleid. Vragen als "waarheen," of "wat dan," blijven onbeantwoord. Trouwens aan dwang in zijn algemeenheid is nooit te ontkomen. Iedereen moet eten. Iedereen moet op zijn tijd slapen. Iedereen heeft behoefte aan een dak boven zijn hoofd. Ook een zelfgekozen leefgemeenschap, vrij van elke inmenging van buitenaf, stelt toch altijd enige eisen aan het lidmaatschap en oefent dus dwang uit.

Tien jaar lang kwam ik geen steek verder, totdat ik me realiseerde dat ik wel degelijk wat wilde. Ik had me alleen jarenlang blind gestaard op de behoefte - de dwang - om geld te verdienen. Die behoefte is er nog steeds, ik ben allang geen rijk man meer, maar er kwam een doorbraak toen ik die behoefte naar het tweede plan schoof en begon om eerst aan leuke dingen te werken. Ik besloot om wensdromen te realiseren zonder die voortijdig aan de kant te schuiven omdat er een aanvangsprobleem was met de financiering of omdat de uitvoering ervan enige onvoorspelbare risico's meebracht. Terugkijkend was dat bij het opzetten van mijn softwarehuis destijds ook het geval geweest. Mijn overtuiging succes te hebben maakte het toen mogelijk om met geleend geld een auto te kopen om naar klanten op zoek te gaan. Binnen een maand had dat bedrag terugverdiend. Enthousiasme maakte het later mogelijk in minder dan geen tijd een reisorganisatie van de grond te trekken. Enthousiasme ook, maakte het mogelijk om naar Bretagne te verhuizen, een land waar ik, na de vergeefse pogingen van twintig jaar geleden om er een jachtwerfje te beginnen, om intuïtieve redenen steeds naar terug heb gewild.

Vrijheid, dat is voor mij het kunnen werken aan het realiseren van wensdromen. Vreemd genoeg is het hebben van succes met de uitvoering daarvan maar heel betrekkelijk. Het gaat vooral om het zetten van de eerste stap. Zo zal dat Bretonse kasteel bijvoorbeeld hier voorlopig nog niet staan, maar er wordt aan gewerkt. Voorlopig heb ik mijn handen vol aan het aanleggen en ontbramen van het park rondom het kasteel- dat kost namelijk niets.

Misschien komt dat château er nooit. In wezen is dat ook niet belangrijk. De weg er naartoe is ingeslagen en dat is hetgeen me dat gevoel van vrijheid geeft; de vrijheid eindelijk voor mezelf bezig te zijn. Dat ik voor de boterham af en toe een boek of een reeks artikeltjes moet schrijven, of dat ik af en toe een kamer afsta aan een pensionist is van ondergeschikte betekenis: ik ben vrij omdat ik weet wat ik wil en daar nu aan werk. De verveling slaat pas toe wanneer dat kasteel er straks inderdaad staat. Dat risico is klein, want voor het zover is moet er eerst een algemeen bouwverbod worden opgeheven, zodat de overheid me de facto zelfs helpt om me niet te hoeven vervelen. Het is maar hoe je het ziet. Mijn vrijheid zit veilig, onontvreemdbaar in mijn kop, nergens anders.

Die arme, onwetende libertariërs?

Sunni Maravillosa

Uit het digizine SpinTech: 12 april 1999

Vert. Othon Librecourt

De eerste keer dat ik erg kreeg van een bepaalde curieuze opvatting was bij het lezen van de e-mail ondertekening van iemand: „De mensen in [X staat] zijn libertarisch – ze weten het alleen nog niet.” Op dat ogenblik leek het een nogal aanmatigend uitspraak, in 't bijzonder van iemand die een libertariër is. Ik schreef het toe aan een enigszins naïef optimisme en dacht weinig over de zaak verder na.

Toen zag ik het weer. Kurt Russell (de film-acteur) zei: „Ik ben een Libertariër. Ik denk dat veel mensen libertariër zijn en bang zijn om het toe te geven – of het niet weten”. Ook zijn uitspraak trof me als tamelijk brutaal. Daar hij echter van Kurt Russell kwam en niet van een libertarische intellectueel (geen gebrek aan respect bedoeld, maar Hollywoods beroemdheden staan niet bekend vanwege hun intellect) verwierp ik het commentaar weer, deze keer op basis van 'bezie eens de bron'. Maar ik begon beter op te letten op wat er geschreven en gezegd werd over libertariërs.

En ja hoor, ik zag het weer. En weer. En deze verwijzingen kwamen van gerespecteerde libertariërs, en dan ook nog eens intellectuelen. Bijvoorbeeld David Boaz, vice-president van het Cato Institute, beweert in *Left, Right, and Babyboom: America's New Politics* dat baby-boomers niet netjes passen in linkse of conservatieve etikettering. Boaz heeft daarom de gevolgtrekking dat veel baby-boomers in feite libertarisch zijn. Maar dit komt niet overeen met het aantal leden van de Libertarische Partij noch met het aantal stemmen voor libertarische kandidaten hetgeen waarschijnlijk een betere indicator van libertarisme is dan het zich bij een politieke partij voegen. Dus ik wist niet wat ik er van moest denken. Wie zijn deze arme achterlijke libertariërs die niet eens weten dat ze libertariër zijn? Hoe kan het zijn dat ze zich daar ergens in 't wild bevinden maar dat degenen onder ons die vrijheid op prijs stellen en die anderen trachten te onderrichten in de geneugten van zelfregering, ze op onze reizen niet kunnen vinden?

Ik vond een aanwijzing voor het oplossen van mijn raadsel op de website van de Advocates for Self-Government. Op de 'Resultaten'-pagina van hun fameuze quiz zag ik deze definitie van libertariërs: „Libertariërs zijn zelfregeerders op zowel persoonlijk gebied als op economisch terrein. Ze geloven dat het enige doel van de overheid is mensen te beschermen tegen dwang en geweld. Ze waarderen individuele verantwoordelijkheid en staan economische en maatschappelijke diversiteit toe”. Dat is niet de definitie die ik zou kiezen. Er doken verscheidene andere aanwijzingen kwamen aan bod in de tekst van het boek van Boaz met de titel *Libertarianism: A Primer*. In het eerste hoofdstuk stelt hij: „Vanuit de libertarische visie zouden alle menselijke relaties vrijwillig moeten zijn, de enige handelingen die volgens 't recht verboden zouden moeten zijn zijn die welke het initiëren van geweld inhouden tegen diegenen die niet zelf geweld hebben gebruikt – handelingen zoals moord, verkrachting, beroving, ontvoering, en fraude. De meeste mensen geloven hier gewoontegetrouw in en leven volgens deze ethische code” (pag. 2-3). Weliswaar is dit zeker een definitie van het non-agressieprincipe (dat Boaz later aan de orde stelt onder de naam van “non-agressieaxioma) maar het sleutelement in deze uitspraak is in de woorden “gewoontegetrouw”.

De meeste mensen zijn het ermee eens dat die handelingen verkeerd zijn en vermijden ze. Maar die herkenning is niet gelijkwaardig aan het begrijpen van het principe dat ze verkeerd maakt. Dit is waarom veel mensen die zichzelf als eerlijk beschouwen niet aarzelen om extra wisselgeld in hun zak te steken van een winkelbediende. Omdat het de gewoonte is om beroving in een beperkte context te zien – iemand met een wapen die geld en juwelen opeist – wordt de fout van het afzien van het rechtzetten van een fout niet gezien als de diefstal die het is.

De website van de Amerikaanse Libertarian Party was nogal leerzaam zoveel als voor wat daar aanwezig was het was als voor wat het niet was!

De inleidende pagina's zijn hartelijk en vriendelijk, al pratend over de libertarische filosofie als 'leven en laten leven'. Terwijl dat een manier is om het te beschrijven, zouden veel libertariërs het waarschijnlijk een versimpeling noemen van de filosofie. Veel mensen zouden zeggen dat dat hun benadering is tot leven maar nader bestudering van hun handelingen zou demonstreren dat ze allesbehalve libertarisch zijn. Op een andere pagina wordt een Gallup-enquête beschreven als tonend dat 20% van de Amerikaanse bevolking in filosofische zin libertarisch is. Er kan wel enige rechtvaardiging voor gevonden worden in het stellen dat Amerikanen *politiek* libertarisch zijn vanwege bepaalde opvattingen over zekere onderwerpen, maar zeggen dat die mensen *filosofisch* libertarisch zijn is zo ongeveer als het oversteken van de Grand Canyon in een stap. Deze sprong demonstreerde duidelijk het missende element in de inleidende informatie van de Advocates for Self-Government en van de Libertarian Party.

Wat zijn de principes?

Of accurater gezegd, waar is *het* principe? Geen van de pagina's die ik zag had het er over wat echte libertariërs onderscheidt van anderen die overeenkomstige posities innemen ten aanzien van vele thema's: het non-agressie principe.

Zonder het non-agressie principe valt de hele rest in duigen. Die tekortkoming staat mensen toe zovaak zich aan het dubbele-denken over te geven dat bijdraagt aan veel problemen waar onze samenleving heden ten dage mee te maken heeft. Het dubbele-denken principe. Veel mensen noemen zichzelf wel 'sociaal tolerant' en roepen om zekere overheidshervormingen. Toch hebben deze zelfde mensen geen problemen met voorstellen te doen dat de overheid levensstijlen of activiteiten waaraan zij geen deel hebben, in de gaten gaat houden of daarin zal ingrijpen. Hiervan kan men zelfs bewijzen vinden bij de 'links-liberalen' en wel dat ze misschien afgeven op wetten die intieme handelingen met wederzijds goedvinden tussen echtgenoten onwettig maken, maar geen scrupules hebben in het beperken van de privé keuzes van rokers en jagers. Op dezelfde wijze staan 'vrije markt'-aanhangers het opheffen van beperkingen op en subsidies aan binnenlandse producten voor, maar zien toch naar de overheid op voor de bescherming van bepaalde goederen of industrieën van dat vrekte monster buitenlandse concurrentie. Iemand kan niet 'filosofisch' wat dan ook zijn totdat de principes overwogen worden

en genomen als basis voor z'n leven. Uitgaande van het heersende klimaat in de hedendaagse samenleving is het duidelijk dat veel Amerikanen deze stappen niet nemen.

Het aan het gezicht onttrekken van het non-agressieprincipe betekent ook dat mensen er niet in slagen een uiterst belangrijke ontdekking te doen omtrent de gewettigheid van overheidshandelen. Zoals hiervoor gesteld erkennen veel mensen dat het fout zou zijn als zij van een andere mens zouden stelen. Toch is het zo dat omdat het onderliggende principe – dat het initiëren van geweld altijd fout is – niet in ogenschouw is genomen, laat staan begrepen, deze zelfde mensen geloven dat het aanvaardbaar is dat plaatselijke, provinciale en nationale overheden met geweld de helft van het inkomen van iemand afnemen door middel van belastingen en heffingen. De twijfelachtige rechtvaardiging vaak gegeven – dat de fondsen nodig zijn om in onze bescherming te voorzien, en voor bepaalde voorzieningen die de vrije markt niet 'kan' verstrekken – negeren het standpunt welke is dat een andere maatstaf wordt toegepast op iemand in z'n eentje dan op een grote groep mensen die optreedt als de Amerikaanse overheid. Voor veel mensen is het zelfs moeilijker om een andere parallel te zien, die van de indringing van de overheid in het privé leven en in privé-keuzes. Het is niet ongewoon om iemand te horen verklaren dat ze wil dat de overheid z'n handen van haar lichaam af houdt als het gaat om keuzen in voortbrenging gaat maar wel zonder vragen de praktijk van opgelegde discriminatie door middel van arbeidswetgeving en quota aanvaardt.

Zonder een degelijk begrip van het non-agressieprincipe en hoe het geabstraheerd kan worden van een mens naar de hele samenleving, van specifieke gevallen naar een algemene manier van leven, worden al deze libertarische idealen simpele pragmatiek. Zelfregering en individuele verantwoordelijkheid zijn dingen waarover de meeste mensen het eens zijn dat ze onderwezen en in stand gehouden moeten worden. Ze zijn praktisch. De meeste mensen zien bij de idee van het vermijden van geweld een beeld opdoemen van wapens, dreigingen, en op verschillende manieren onder druk zetten. Er zijn betere manieren, zo is bijna iedereen het er over eens, om te proberen iemands medewerking te krijgen. Dit zijn belangrijke ideeën om te begrijpen en er naar te leven, maar zonder een solide fundering in wezenlijke zaken, in wat goed en wat fout is voor iedereen, beginnen kleine 'uitzonderingen' binnen te sluipen, of de omvang van een handeling (zoals de Amerikaanse overheid die zich onaangekondigd inmengt in de aangelegenheden van een andere overheid) maskeert dat het fout is.

Het vaag maken van de definitie van libertarisme mag het doen lijken dat het aantal mensen dat vrijheid werkelijk op prijs stellen stijgend is, toch wat hebben we er aan? Ik stel dat het zelfs onze zaak schade doet, op verschillende manieren. Het kan aanleiding zijn tot een vals gevoel van genoegzaamheid bij diegenen die werkelijk libertarisch zijn, hetgeen ons het mogelijk maakt niet ons beste beentje voor te zetten in het najagen van vrijheid. Bij die aantallen zijn ook mensen inbegrepen die niet libertarisch zijn en die het waarschijnlijk nooit zullen zijn omdat ze het geweld van een overheid als een aanvaardbare manier zien om de samenleving te reguleren. Voor die mensen die niet houden van het etiket libertarisch (zekere Objectivisten verschijnen voor het geestesoog) is het zeggen dat ze het 'niet weten' of 'bang zijn' zich op die manier te identificeren, aanmatigend en beledigend. Definities zoals die van de Advocates schijnen impliciet te aanvaarden dat een vorm van overheid van sommigen over anderen noodzakelijk is, en het vervreemdt diegenen die het non-agressieprincipe op een consistente manier toepassen, terwijl ze zich anarchisten (of anarcho-kapitalisten) noemen. Het non-agressieprincipe verbergen in de kleine lettertjes op een website mag het makkelijker maken te claimen dat er

meer mensen zijn die denken zoals wij, maar wanneer libertariërs het ontdekken is het waarschijnlijk dat ze er over zullen vallen, omdat ze er niet op voorbereid zijn.

Principes doen er toe. In het bijzonder als het gaat om het rijk der politiek moet iemand duidelijk zijn over waarom iets juist of fout is. Het non-agressieprincipe is de hoeksteen van de libertarische filosofie. We vergeten – of negeren - dat op eigen risico.

Verwijzingen:

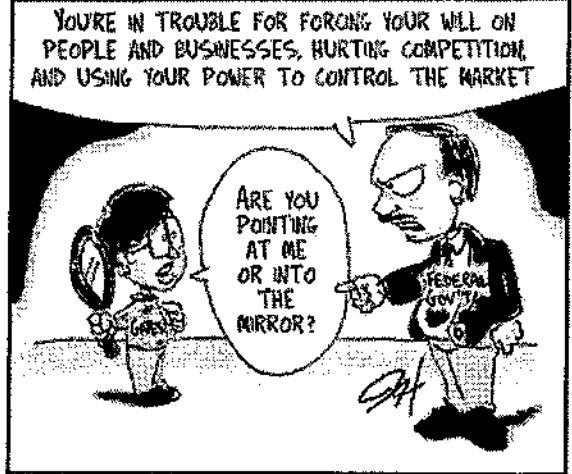
<http://www.self-gov.org/results.html> Aanhaling uit de website van de Advocates for Self-Government
Boaz, David. *Libertarianism: A Primer*, gepubliceerd in 1997 door The Free Press.

<http://www.lp.org/intro/Dasbach.html> Enquête informatie van de website van de Libertarian Party

sunni-snake@utah-inter.net Sunni Maravillosa is een professor in de psychologie and mede-oprichter van de <http://www.lrt.org> Liberty Round Table, thuisbasis van het nieuwe Liberty Channel.

Copyright 1999 Sunni Maravillosa.

POLITICALLY CORRECT By Jim Huber

Het Alledaagse Van De Utopie

Frank van Dun

*Dangerous acts can be done safely in a community
which thinks and feels rightly which would be the way
to hell if they were executed
by those who think and feel wrongly.*

-John Maynard Keynes

Lezing Studium Generale Maastricht 25/3/99

Veronderstel dat een inwoner van het ene of het andere Utopia (van Thomas More, Campanella of een ander) na een schipbreuk op het strand van Scheveningen zou aanspoelen en hier zou opgevangen worden zoals westerse reizigers altijd al in Utopia werden onthaald. Zou die schipbreukeling nog terug willen, en zo ja, zou hij terug in eigen land niet met verrukking verhalen over het ware Utopia dat hij bezocht had - dat land van overvloed waar men het blijkbaar zonder de autoritaire structuren en de totalitaire controle kan stellen die zijn landgenoten als vanzelfsprekende voorwaarden voor hun welzijn beschouwen?

Het antwoord op de vraag of wij werkelijk in Utopia leven, laat ik hier in het midden. Mijn stelling is dat veel utopische voorstellingen en ideeën vandaag zozeer gemeengoed geworden zijn dat wij ons nog nauwelijks van hun utopisch karakter bewust zijn. Zij duiken op in publieke discussies en debatten, in politieke programma's, beleidsverklaringen, in manifesten van allerlei bewegingen en in voorstellen voor de oplossing van grote en kleine maatschappelijke problemen. Utopische veronderstellingen en argumentaties vinden wij ook in tal van academische disciplines en in leer- en handboeken voor gebruik in scholen en aan de universiteiten. Voor wie er oor voor heeft zijn de echo's van het utopisme overal te horen. Hij hoeft zich niet te verdiepen in de geschriften van hen die zich uitdrukkelijk en enthousiast op de utopische literaire traditie beroepen om ons de weg te wijzen naar een wereld en een maatschappij waarin wij werkelijk van onze problemen verlost zullen zijn.¹

Niet alleen het utopisme in zijn moderne seculiere gedaante maar ook de religieuze wortels ervan komen regelmatig aan de oppervlakte in modieuze theorieën en visies van een op til zijnd einde van de geschiedenis, het begin van een nieuwe tijd (een New Age) en de nieuwe spiritualiteit die daarvan de voorbode heet te zijn - de

'celestijnse belofte' van een louter spiritueel bestaan dat al de beperkingen van de materie van zich afgeschud zal hebben. Het staat buiten kijf dat deze 'nieuwe religiositeit' in haar overigens heel gevarieerde vormen talrijke aanhangers telt in brede lagen van de bevolking - zij het vaak veeleer wegens haar belofte van een persoonlijk dan een maatschappelijk heil. Menige bestseller, menig geruchtmakend boek dankt zijn reputatie aan het min of meer openlijk gebruik van utopische ideeën en daarmee verwante religieuze denkbeelden.

Al van in de negentiende eeuw woekert het millenniumvirus in de geesten van hen die in onze eeuw de tijd van het 'Grote Ontwaken' zien, de aankondiging van de nieuwe tijd van solidariteit en welvaart. Dat is toch de belofte die de democratische verzorgingsstaat en nu ook die mysterieuze 'internationale gemeenschap' waar menigeen de mond van vol heeft, geacht worden te vervullen. Sommigen kijken al vooruit naar de laatste uitdaging: de onsterfelijkheid, de overwinning op de dood.

Ter fundering van mijn stelling zal ik eerst proberen het utopisme preciezer te omschrijven en het fundamenteel religieuze karakter ervan duidelijk te maken. Daarna zal ik terugkeren naar het thema van het alledaagse van de utopie, dat wil zeggen naar uitingen van utopisme in onze eeuw en vooral dan in onze tijd.

WAT IS UTOPIESME?

FILOSOFISCHE VOORONDERSTELLINGEN

Maakbaarheid en zuivering. Onder 'utopisme' versta ik het geloof dat de voorwaarden die het leven in Utopia kenmerken en mogelijk maken, ook hier en nu of heel binnenkort verwezenlijkbaar zijn. Utopisten zijn er ten stelligste van overtuigd dat de wereld en de maatschappij maakbaar zijn: controleerbaar en beheersbaar. Zij zijn er bijgevolg ook van overtuigd dat zij de wereld kunnen zuiveren van al wat slecht of kwaad is: de ziekten en gebreken van lichaam en ziel, materiële, intellectuele en culturele armoede, het onheil dat de natuur kan aanrichten en het onheil dat het gevolg is van het onvoorspelbare gedrag van andere mensen. Dat laatste vooral is belangrijk. Voor utopisten komt uiteindelijk alle onheil voort uit de mens zelf of uit de structuren van de samenleving van mensen. Daarom willen zij niet alleen een nieuwe wereld maken, maar ook een nieuwe

mens, een nieuwe Adam die gezuiverd zal zijn van alle zonden van de oude Adam.

De oorzaken van conflicten. Om het utopisme te begrijpen moeten wij inzicht hebben in datgene waar het zich tegen afzet, namelijk de wereld waarin wij leven en in het bijzonder de kenmerken van die wereld die alles wat daarin lelijk en frustrerend is, mogelijk maken - met andere woorden de fundamentele oorzaken van rivaliteit die kan ontaarden in oorlogen en samenlevingsbedreigende conflicten, uitbuiting en armoede. De westerse politieke filosofie heeft vier oorzaken van deze betreurenswaardige toestand geïdentificeerd. Wij kunnen ze samenvatten in volgende uitspraak:

De blijkbaar onuitroeibare neiging tot conflict komt voort uit het feit

* (Veelheid:) dat er veel mensen zijn en dat ieder daarvan de mogelijkheid heeft zelfstandig tot actie over te gaan

* (Diversiteit:) op basis van eigen particuliere meningen en verwachtingen, ideeën, waarden en preferenties

* (Schaarste:) en dit met betrekking tot de aanwending van schaarse goederen

* (Vrije toegang:) die de facto in het bereik van velen liggen.

Ik noem die vier oorzaken kortheidshalve 'veelheid', 'diversiteit', 'schaarste' en 'vrije toegang'. Elk van die oorzaken afzonderlijk is een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde, terwijl zij tezamen wel een voldoende voorwaarde zijn voor het ontstaan van samenlevingsbedreigende conflicten.

Theoretische oplossingen. Veelheid, verscheidenheid, schaarste en vrije toegang zijn elk afzonderlijk een noodzakelijke voorwaarde voor de tragiek van het menselijke lot. Daaruit volgt dat het volstaat een van deze oorzaken te elimineren of te reduceren om de ideale, of tenminste een betere, vreedzamere wereld tot stand te brengen. Deze gevolgtrekking geeft ons het schema voor de belangrijkste types van oplossingen van het fundamentele probleem van de politieke filosofie. Hun sleutelwoorden zijn respectievelijk: eenheid, consensus, overvloed en recht. We kunnen deze oplossingen kort als volgt karakteriseren:

* Eenheid: de reductie van velen tot één, zodat ten slotte nog slechts één persoon of instantie alle beslissingen neemt en iedere handeling van wie dan ook de toestemming behoeft van dezelfde alles beheersende autoriteit.

* Consensus: de oplossing die er idealiter in bestaat dat niemand enige handeling verricht die niet de goedkeuring heeft van alle anderen, met andere woorden dat iedereen dezelfde opinies en waarden deelt over het juiste gebruik van schaarse middelen.

* Overvloed: een toestand waarin er voor ieder altijd genoeg is, zodat aan geen enkele keuze kosten verbonden zijn, noch voor degene die de beslissing neemt, noch voor enig ander, omdat geen enkele keuze een beperking van andere mogelijkheden inhoudt.

* Recht: een toestand waarin ieder vrij kan beschikken over het zijne (zijn lichaam, arbeidskracht en de vruchten daarvan) en niet kan beschikken over wat een ander toebehoort, tenzij hij zijn toestemming geeft.

Veel van wat wij kennen als politieke theorieën betreft argumentaties ter verdediging van de ene of de andere van deze oplossingen, alsook voorstellen om de geprefereerde oplossing tot stand te brengen. Dat is ook zo voor het utopisme. Het utopisme wil ons bevrijden van frustratie, gebrek en ellende. Utopia is een plaats van overvloed. Er is voor iedereen van alles genoeg. Bijgevolg dienen in Utopia asociale driften als hebzucht, nijd en afgunst geen doel en zullen zij er dan ook afsterven. Rivaliteit en concurrentie om de controle over schaarse middelen dienen er evenmin een doel. Er is bijgevolg geen behoefte aan instellingen zoals eigendom en contract, handel en geldverkeer, die geen andere bestaansredenen hebben dan de strijd om het bestaan op een beschaafde wijze te laten verlopen. In Utopia is er immers geen strijd om het bestaan meer.

Die consequentie wordt door sommige utopisten doorgetrokken naar andere dan economische instellingen. Ook de rivaliteit en de concurrentie om de affectie, steun, liefde en vriendschap van anderen dienen in hun utopieën tot niets. Er is daar geen plaats voor particuliere gezinnen en andere particuliere verbanden, voor instellingen als het huwelijk, giften van de een aan de ander, privé-clubs en dergelijke. In Utopia is er geen behoefte aan privacy.

Als die instellingen in Utopia geen toekomst hebben, dan geldt dat ook voor alle morele regels die het respect voor die instellingen voorschrijven of die hun bestaan veronderstellen. Ook van de 'conventionele moraal' is daarom weinig te merken in Utopia.

Utopia zonder recht. In Utopia is er dus weinig of geen plaats voor recht en evenmin voor rechtvaardigheid in de strikte zin van het woord: vaardigheid met betrekking tot recht. Recht veronderstelt 'veelheid', 'diversiteit' en 'schaarste'. Recht is de orde van samenleven van vele onderling heel verscheiden mensen in een wereld beheerst door schaarste - schaarste van materiële middelen, maar ook schaarste van menselijke energie en affectie. Recht is, zoals de klassieke definitie het zegt, een orde van vrijheid onder gelijken - dat wil zeggen de orde van samenleven van mensen die elkaar als gelijken tegemoet treden. In een rechtsorde geldt onverkort: "Ieder het zijne" - niemand heeft er een recht op een ander dat niet zijn grond heeft in een verbintenis die de ander

heeft aangegaan of in een onrechtmatige daad die hij heeft gesteld. Met dit begrip van recht hangt samen de al even klassieke notie van rechtvaardigheid: rechtvaardigheid is de bereidheid ieder het zijne te laten, anderen als gelijken tegemoet te treden en hun zelfstandigheid te respecteren.

Utopisten hebben geen hoge dunk van recht. De rechtsorde is een orde van samenleven waarin het ieder mens vrijstaat 'nee' te zeggen tegen een ander en zo zijn particuliere identiteit en individualiteit te bevestigen. Utopisten kunnen zich echter niet voorstellen dat enig zinnig mens ooit 'nee' zou zeggen tegen hun voorstellen. Integendeel, het is hun diepste overtuiging dat iedereen de schoonheid en zuiverheid van Utopia zal inzien en niets liever zal willen dan daar een onlosmakelijk deel van te zijn. Als de Utopianen vrijheid genieten, dan is de vrijheid om 'nee' te zeggen daar geen deel van. Als zij zich beroemen op hun gelijkheid, dan bedoelen zij niet dat zij elkaars gelijken zijn. Zij bedoelen enkel dat de utopische overheid iedereen 'gelijk behandelt', zij het dat de formule van die gelijkheid heel complex kan zijn.

Niet de rechtvaardigheid maar de solidariteit is de kardinale utopische deugd. Solidariteit is de eigenschap van een vast, onverbreeklijk geheel, waarin alles wat een deel aangaat meteen ook alle andere delen raakt. In de solidaire wereld van Utopia deelt iedereen alles met alle anderen, iedereen is solidair verantwoordelijk voor alles en iedereen. Wee degene die die solidariteit niet uit zichzelf kan opbrengen! Zij zal hem met alle middelen opgelegd worden - zo wil het de utopische discipline. Niet de samenleving van vrije en gelijke mensen maar de absorptie van elk mens in een totale gemeenschap is het utopische ideaal.

Wetten en reglementen in Utopia. De afwezigheid van recht betekent niet dat er in Utopia geen plaats is voor wetgeving, reglementen en regulering. Integendeel, de meeste utopieën worden gekenmerkt door uiterst precieze regelingen die het leven van de Utopianen tot in de kleinste details beheersen. Met recht hebben die regelingen echter niets te maken, zij zijn de uitdrukking van een goedbeheerde maatschappij - een 'managed society'. Is het evenwel geen teken van de alledaagsheid van utopische denkbeelden dat er ook onder ons velen zijn die zich het recht niet anders kunnen voorstellen dan als systeem van regels die van hogerhand worden opgelegd? Een even opmerkelijke indicatie van de alledaagsheid van utopische denkbeelden is het feit dat nog maar weinigen rechtvaardigheid anders dan als solidariteit kunnen zien - en zich er zelfs niet bewust van zijn dat rechtvaardigheid en solidariteit elkaar in vele gevallen uitsluiten. Dat is nochtans duidelijk in het strafrecht: een groep solidair straffen omdat een van haar

leden een misdaad heeft begaan, geldt als een schoolvoorbeeld van onrechtvaardigheid.

Er zijn ook Utopia's waarin niet alleen het recht maar ook de gedetailleerde regulering van het leven ontbreekt. Ofwel heerst daar een onverbreekelijke en volledige consensus en wordt iedereen geacht spontaan te ontdekken wat in elke situatie de handeling is die ieders goedkeuring wegdraagt, ofwel is er zo'n overweldigende overvloed dat geen handeling ook maar enige kostprijs heeft - noch voor wie die handeling stelt noch voor enig ander.

Omdat de idee van overvloed zo'n centrale plaats in het utopische denken inneemt, verdient zij hier een nadere beschouwing.

OVERVLOED

Definitie van het begrip. 'Overvloed' veronderstelt dat de schaarste verdwenen is, waardoor een leven zonder kosten en dus ook zonder frustratie mogelijk is. Er is schaarste als de behoeften, verlangens en begeerten van mensen op elk moment zo talrijk zijn dat zij met de beschikbare middelen, kennis en technische vaardigheden onmogelijk allemaal te bevredigen zijn. Theoretisch zijn er dan twee mogelijkheden om de schaarste te overwinnen en de prijs van goederen en diensten tot nul te herleiden: enerzijds een drastische beperking van de begeerte (in economische termen, de 'vraag') en anderzijds een fenomenale uitbreiding van de productieve vermogens (het 'aanbod').

Ascetisch utopisme. De eerste mogelijkheid leidt naar het ethisch-politieke ideaal van de ascese, de terugkeer naar het eenvoudige leven in de natuur, een leven waarin mensen verzaken aan alle 'kunstmatige behoeften'. Bedenk hierbij dat vóór de tijd van de industriële revolutie ascese de enige geloofwaardige manier was om de schaarste te overwinnen. Het oude overvloeddenken zat bijna noodzakelijkerwijze vast aan een ascetisch programma van controle van de begeerten. Door zijn begeerten te beperken kan de ascetische mens zich verzekeren van het geluk. Hij hoeft geen frustratie te vrezen. De natuur zelf is zijn hoorn des overvloeds. En dat is niet verwonderlijk, want de ascese staat voor de heropname van de mens in de natuurlijke orde, zijn terugkeer in een paradijselijke staat. 2

Ascetische utopieën doen zich vaak voor als streng, om niet te zeggen puriteins. Dat komt omdat zij doordrongen zijn van het besef dat de 'overvloed' die zij beleven eigenlijk een illusie is. Zij bestaat slechts bij de gratie van een zorgvuldig uitgekend systeem van opvoeding en sociale controle dat erop gericht is de ontwikkeling van begeerten te beheersen. Dat is echter alleen mogelijk als met de natuurlijke begeerte ook de verbeelding en het speculatieve denken en handelen aan

banden worden gelegd. Het ascetische Utopia is daarom zelfs op papier al vaak een totalitaire nachtmerrie.³ Mensen hebben er geen eigen leven meer. Zij worden geleefd. Hun bestaan dient nog slechts als projectiescherm voor de machtsdromen van de utopische ontwerpers, zoals ook hun geluk niets is anders dan een projectie van de zelfvoldaanheid van hun geestelijke vaders.

In zijn meest extreme vorm houdt het ascetische utopisme de vernietiging van de mens in. Het ideaal is een aarde die puur natuur is, zonder een spoor van civilisatie. Mensen zijn daar slechts welkom als zij zich niet onderscheiden van de andere dieren die de aarde bevolken. Sommige fundamentalistische ecologisten en dierenrechtenfanatici als van het Animal Liberation Front zijn er de hedendaagse vertegenwoordigers van.

Bevrijdingsutopisme. De tweede mogelijkheid, uitbreiding van de productieve vermogens, werd eigenlijk pas met de stoommachine en het gebruik van fossiele brandstoffen een voorstelbaar alternatief. Evenals de ascese belooft ook het moderne overvloeddenken vrijwaring tegen frustratie, maar het vraagt geen beperking van de begeerten. Integendeel, het stelt een absolute bevrijding van zinnelijkheid en lust in het vooruitzicht. In een toestand van reële overvloed vergt geen enkele lustbevrediging een offer in de vorm van de frustratie van andere begeerten. Om deze reden spreekt men in dit geval van bevrijdingsutopieën. De mens is er bevrijd van alle beperkingen van het bestaan.

Met de bevrijdingsutopieën zijn velen van ons opgegroeid. Zij inspireerden de heersende ideologieën van de zogeheten generatie van '68. Toen heette het dat 'het probleem van de productie opgelost is, en dat het er enkel nog om aan komt iedereen toegang te geven tot de geproduceerde welvaart'. De slogans en ideeën zijn bekend: 'Scheiding van productie en inkomen', 'Sociale zekerheid ongeacht bijdrage', 'Een basisinkomen voor iedereen', 'Het leven is een party', 'Alles moet kunnen'. Zo stond het op de muren van de Sorbonne: 'Verboden te verbieden', 'Neem uw wensen voor werkelijkheid'. Op T-shirts werd de erbij passende kennisleer verkondigd: 'Hoe zouden wij ons kunnen vergissen als wij zo oprecht zijn'.

Veel van die slogans doen het nog altijd - en niet alleen in reclameboodschappen die op de meest schaamteloze wijze inspelen op het utopische verlangen naar bevrediging van alle begeerten. Bedenk eens waar wij volgens de heersende opvatting allemaal recht op hebben! De moderne opvatting van de zogeheten mensenrechten (waarover straks meer) berust op de veronderstelling dat mensen recht hebben op alles wat zij in Utopia zouden kunnen hebben of doen. Blijkbaar zijn de

mensenrechten alleen in een toestand van universele overvloed voor iedereen realiseerbaar.

Marx' extravagante utopie van het communistische paradijs is een van de bekendste bevrijdingsutopieën. Haar centrale thema is de bevrijding van de mens uit de behoefte en de beperking van zijn natuurlijke en historische staat. In de voltooide communistische utopie krijgt de mens de gelegenheid uit zichzelf de wereld te scheppen die al zijn begeerten bevredigt. Dat impliceert een overwinning op en een volledig meesterschap over de natuur en de samenleving, die bijgevolg geen hindernissen meer vormen voor de menselijke emancipatie.

Onder het communisme, schreef Marx, "kan ik doen wat ik wil, terwijl de maatschappij voor de algemene productie zorgt". Productie is een zorg voor een niet nader omschreven anonieme maatschappij. Marx repte met geen woord over wie of wat dat dan wel is, maar die anonieme massa zorgt er hoe dan ook voor dat elkeen naar hartelust kan consumeren, genieten en doen wat hij wil. Andere bevrijdingsutopisten, onder wie Charles Fourier, waren daarentegen wel bereid hun overvloedsmachines te beschrijven, maar ook in hun utopieën is het leven een grote fuif - een consumptieparadijs met gastronomie en vrije seks à volonté.

In zekere zin heeft de marxistische utopische visie een duidelijke parallel met de huidige westerse samenleving: het 'ik' is de consument die kan doen wat hij wil en 'de maatschappij' is 'de economie' die een schijnbaar overvloedige massa goederen en diensten produceert. In het Westen (vooral in Europa) kozen de overheden resoluut voor een duale maatschappij waarin een alsmear slinkende klasse van producenten een alsmear groeiende klasse van consumenten moet onderhouden. Daartoe moet de maatschappelijke productiemachine tot uiterste efficiëntie opgevoerd worden. De producten ervan worden dan via het meest ingenieuze en omvangrijke belasting- en herverdelingssysteem uit de geschiedenis ter consumptie aan iedereen aangeboden.

In links-progressieve middens zijn velen nog niet gekomen van de vaststelling dat blijkbaar alleen de kapitalistische maatschappij voor voldoende productie kan zorgen om de consumenten de gelegenheid te geven te doen wat zij willen. Daarin blijven zij onverbeterlijke utopisten. Zij kiezen voor een 'bevrijding van de mens', maar weigeren de kosten van die keuze onder ogen te zien: de zogeheten 'dictatuur van de markt' en de 'managementcultuur', die alle aspecten van het maatschappelijke en politieke leven beheersen. Het blijft een open vraag hoe de bevrijdingsutopie die in de consumptiesfeer van de vrije tijd heel dichtbij lijkt, ook in de productiesfeer kan verwezenlijkt worden.

Mogelijkheid en wenselijkheid van overvloed. Het overvloeddenken staat of valt met de bestaansmo-

gelijkheid van reële overvloed, van een effectieve absolute controle van de begeerten of van een productiemethode die efficiënt gebruik kan maken van een oneindige, kosteloze energiebron. Marx en Lenin geloofden nog dat elektriciteit het tijdperk van de bevrijding zou inluiden, Marx was zelfs geïnteresseerd in de mogelijkheid kosmische energie om te zetten, maar liet zich dat idee door Engels uit het hoofd praten. Na de tweede wereldoorlog was het de beurt aan de kernenergie, en nog later aan de zonne-energie en de windenergie om de bevrijdingsgedachte te voeden. De zoektocht naar een onuitputtelijke, kosteloze energiebron, zonder schadelijke neveneffecten - in feite de zoektocht naar het perpetuum mobile - is nog niet ten einde.

Los van de vraag of overvloed werkelijk mogelijk is, is er de vraag of zij wenselijk is. Op het eerste gezicht lijkt dat wel een evidentie - meer dan genoeg is immers beter dan te weinig. Wie kan zich evenwel letterlijke overvloed voorstellen, dat wil zeggen een wereld waarin het maken van keuzen geen enkele functie heeft? Geen enkele handeling veroorzaakt kosten, geen enkele handeling leidt tot winsten of verliezen. Wat wij ook doen, het is allemaal om het even! Overvloed bevrijdt ons van elke verantwoordelijkheid.

Als wij het overvloedsidee tot in zijn uiterste consequentie doordenken, impliceert het dat alle beperkingen en dus grenzen voor de mens wegvallen. Het impliceert oneindigheid, dus ook onsterfelijkheid en alomtegenwoordigheid van de mens - een letterlijk te nemen "godwording van de mens". In de ultieme bevrijdingsutopie is de mens een god die kan doen en laten wat hij wil, zonder vrees voor tegenslag of frustratie - maar ook zonder enige reden of motief om wat dan ook te doen of te laten. Zijn leven is eindeloze zinloosheid, de prijs voor een dof geluk dat geen vreugde brengt omdat er geen ongeluk is dat het enige betekenis geeft. Dat is de utopische paradox: geluk zonder geluksbesef.

In hun uiterste consequenties komen ascetische en bevrijdingsutopieën dus op hetzelfde neer: de mens verdwijnt. Volgens een oude formule is hij 'half beest, half god'. De utopie ontdoet hem van een van zijn helften in het geloof hem zo weer heel te maken. In dit geloof verbindt het utopisme zich met bepaalde vormen van religiositeit die eveneens het verdwijnen van de historische mensheid als voorwaarde voor 'de ware gelukzaligheid' vooropstellen.

RELIGIEUZE WORTELS VAN DE UTOPIE

De religieuze interpretatie van de utopie. Niet alle schrijvers van utopische verhalen zijn utopisten. Het was Thomas More die met zijn 'Utopia' (1516) het genre van de utopische vertelling een naam en een vaste

Sir Thomas More: zijn Utopia was een satire

vorm gaf. Ook zijn Utopia vertoont de kenmerken van maakbaarheid, zuiverheid, absorptie van het individu in de gemeenschap en vreugdeloos geluk. Maar More was geen utopist in de zopas gedefinieerde zin. Voor hem was Utopia geen na te volgen model, wel een onderhoudend en leerrijk, maar per slot van rekening absurd sprookje.⁴ Leer van ze zoals zij beweren van ons te leren, maar laat Utopia aan de Utopianen - dat is de kern van More's boodschap.

Juist die boodschap hebben velen genegeerd. Zij zagen in Utopia (dat van More of een ander) een projectie van een ideaal - een ideaal dat misschien nog niet bestaat, maar dat juist omdat het een ideaal is wel moet bestaan. Die interpretatie - het utopisme derhalve - zet de sceptische, ironiserende benadering van More op haar kop. Van iets dat niet bestaat en maar goed ook, wordt Utopia iets dat wel moet bestaan.

De omkering van waarheid en illusie. Dat is geen onschuldige herinterpretatie van Utopia, zeker niet als wij zien hoe gemakkelijk zij zich laat combineren met een populaire religieuze metafysica volgens welke alleen het Goede reëel is en het kwade bijgevolg niet meer dan een illusie. Het is dan een kleine stap naar de conclusie dat de wereld waarin wij leven een schijnwereld is, in het beste geval een onvolmaakte voorafspiegeling van de echte wereld van Utopia. Die ideale maatschappij bestaat, maar velen onder ons kunnen haar niet zien

en beleven omdat ook zij slechts schijnmensen zijn, vervreemd van hun ware menselijke natuur.

Hier raken wij de kern van het utopisme: de omkering van alle waarden en zijnsoordelen. Niet Utopia is een illusie maar *déze* wereld; wij - althans de meesten onder ons - zijn schijnmensen terwijl de Utopianen de echte mensen zijn.

Wat ons tot schijnmensen maakt is onder utopisten een controversiële kwestie. Wat ons uit de schijn en de leugen kan verlossen - ook daarover zijn de meningen verdeeld. Waarover geen discussie bestaat onder utopisten is het feit dat wij schijnmensen zijn en het geloof dat verlossing uit de leugen mogelijk is. Juist die opvatting maakt het utopisme tot een gevaarlijke doctrine. Zij is de grond waaruit zijn fundamentele antinomisme opschiet, de overtuiging dat handelingen en instellingen niet moeten beoordeeld worden vanuit de problemen en mogelijkheden van deze onvolmaakte wereld, maar in het licht van een ideaal dat alleen in een andere, totaal vernieuwde wereld realiseerbaar is. Voor de utopist heiligt het ideaal daarom de middelen en methoden, ongeacht de prijs die daar in *déze* wereld voor betaald moet worden.

Scheiding van goed en kwaad. Het utopisme neemt er geen genoegen mee goed en kwaad te onderscheiden. Het wil goed en kwaad ook werkelijk scheiden. Utopisten willen een wereld die gezuiverd is van alle kwaad, of tenminste een wereld waarin het kwaad voor zover het nog bestaat, geheel en al bedwongen is. Het Beest moet dood of het moet de put in, met het deksel erop.

Dat goed en kwaad twee kanten van dezelfde medaille zijn, onafscheidelijk met elkaar verbonden doordat zij dezelfde wortel hebben - dat is anathema voor de utopist. Het ontgaat hem niet dat elke keuze de mens onmiddellijk confronteert met de alternatieven 'beter versus slechter' en 'goed versus kwaad'. In de keuze zijn goed en kwaad derhalve onafscheidelijk verbonden en is er altijd het risico van een verkeerde keuze. Maar juist daarom kijkt de utopist vooruit naar een wereld waarin er geen keuze meer mogelijk is of waarin elke keuze totaal onverschillig is omdat elk keuze toch altijd 'de juiste' is. Het goede, dat wil zeggen geluk, welvaart, vrede of wat het ook moge zijn, heeft voor hem geen waarde als het niet voor 100% en voor eeuwig gewaarborgd en verzekerd is - en dat betekent dat het goede van geen enkele keuze afhankelijk mag zijn.

In die opvatting ligt het wezenlijk religieuze karakter van het utopisme. Is Utopia niet het herwonnen Paradijs, een terugkeer van de mens in het huis van God, een éénwording met God of zelfs de Godwording van de mens?

DE ANTI-UTOPIE VAN DE CHRISTELIJKE ORTHODOXIE

Het utopisme heeft men wel 'de religie van de ongelovigen' genoemd, omdat het zichzelf graag presenteert in het kleed van seculiere kennis, rede, wetenschap, techniek en organisatie. In zijn historische gedaanten lijkt het evenwel heel veel op de religies van hen die de Kerk al vijftienhonderd jaar lang als kettters aanwijst - in het bijzonder de millenaristen en de gnostici, van oudsher bestrijders van de christelijke orthodoxie. De christelijke orthodoxie gaat terug op de geschriften van Augustinus (354-430). Die liggen aan de basis van zowel de katholieke als de lutherse en calvinistische geloofsovertuigingen en, ontdaan van hun theologische inkleding, ook van de naturalistische wereldbeschouwing van bijvoorbeeld het klassieke liberalisme.

Het menselijke en het goddelijke. De christelijke orthodoxie ziet het menselijke en het goddelijke als wezenlijk verschillend, zij het dat God en mens aanvankelijk in hetzelfde huis woonden. De uitdrijving uit het paradijs is voor die orthodoxie echter de definitieve scheiding van God en mens. Het goddelijke en het menselijke zijn voor altijd gescheiden en verblijven tot het einde der tijden in twee gescheiden sferen, hemel en aarde, de bovennatuurlijke en de natuurlijke sfeer.

De scheiding van God en mens. De onmiddellijke oorzaak van die scheiding, die gestalte krijgt in de uitdrijving uit de Hof van Eden, is het feit dat Adam en Eva gegeten hebben van de vruchten van de boom van kennis van goed en kwaad. Hun ogen gingen open; zij kregen zelfbewustzijn - kortom zij verloren hun kindelijke onschuld toen zij begrepen dat zij door van de vrucht te eten een keuze hadden gemaakt en nu ook zelf daarvan de gevolgen moesten dragen. Door hun volwassenwording zijn zij, zoals het heet in het boek Genesis, in zekere zin 'als God' geworden, dat wil zeggen diens gelijken. Dit betekent niet dat zij goden geworden zijn, maar wel dat zij nu net als God hun eigen keuzen kunnen en dus moeten maken.

Daarom kan God niet langer over hen heersen zoals hij dat wel kon toen zij nog onschuldige kinderen waren die zich van geen goed of kwaad bewust vrij en onbekommerd in zijn Hof konden bewegen. Immers, over gelijken heerst men niet. Relaties onder gelijken berusten op wederzijds respect en onderlinge overeenkomsten, op een verbond.

Recht en rechtvaardigheid. De diepere oorzaak van de uitdrijving uit het paradijs en van de scheiding tussen het goddelijke en het menselijke is derhalve de gerechtigheid. Zij staat niet toe dat het vaderlijke gezag zich handhaaft over de volwassen kinderen en evenmin dat de volwassen kinderen blijven parasiteren in het huis van de vader, waar zij kunnen eten zonder te wer-

ken en waar de gevolgen van hun daden ten laste van de vader komen.

Ik heb er al op gewezen: onder gelijken is rechtvaardigheid de wezenlijke deugd. Zij impliceert meteen de existentiële plicht de bestaansvoorwaarden van mensen in deze wereld te kennen en te respecteren. Dat was de centrale boodschap van de bijbelse tien geboden: "Mens ken en respecteer uzelf", dat wil zeggen "Ken en respecteer het verschil tussen het goddelijke en het menselijke: denk niet dat u God bent of dat u goden kunt maken. Bedenk dat u een kind van mensen bent, geboren in een wereld die ouder is dan uzelf en bewerkt door mensen die u voorafgegaan zijn. En bedenk ook dat u slechts een mens onder vele andere bent: respecteer die anderen en wat van hen is opdat zij ook u en het uwe zouden kunnen respecteren."

De ethiek van de christelijke orthodoxie is dus een ethiek van zelfrespect en respect voor de anderen als anderen en voor de wereld die wij bewonen. Die wereld is de enige waarin het de mensen gegeven is te leven. Het is de natuurlijke en historische wereld, de wereld van onvermijdelijke schaarste en rivaliteit, waarin mensen verantwoordelijk zijn voor hun lot.

Ieder mens is er een individu, niet alleen van alle anderen onderscheidbaar, maar ook werkelijk van alle anderen gescheiden. "Each of us dies alone", zei de Britse auteur C.P. Snow. De mensheid is dus geen ondeelbare eenheid, geen ondeelbaar geheel. Er is geen allen omvattende consensus over praktische zaken. Ieder moet zijn eigen keuzen maken en daar ook de gevolgen van dragen. Solidariteit, de idee dat ieder mens onafscheidelijk verbonden is met elk ander en daarom ook verantwoordelijk en aansprakelijk voor ieders daden, is een wereldvreemde eis.

De orde van deze wereld is het recht en kan alleen bewaard worden door de rechtvaardigheid, dat wil zeggen respect voor het natuurlijke recht, de natuurlijke rechten van mensen en de natuurlijke wetten. Zonder rechtvaardigheid komt er onrecht, dus wanorde of oorlog.

Omdat dit de enige wereld is waarin het de mensen gegeven is te leven, heeft het ook geen zin een nieuwe openbaring te verwachten. Voor de orthodoxie was Jezus Christus de enige Zoon van God onder de mensen, de enige mens in wiens leven de scheiding tussen God en de mensen tot heil van allen werd opgeheven. Er ligt geen "derde testament" in het verschiet. De mens wacht geen nieuw paradijs, maar wat hij binnen de grenzen van de natuurlijke rechtsorde 'in het zweet zijns aanschijns' kan verwezenlijken is niettemin niet te versmaden.

Een belangrijk deel van onze seculiere cultuur deelt het Augustiniaanse wereldbeeld. Dat is, zoals ik al zei,

met name het geval voor het klassieke of natuurrechtelijke liberalisme. Het is evenwel tekenend dat in de voorbije eeuw zowel het christendom in orthodoxe zin als het natuurrechtelijke liberalisme veel aanhang verlorren heeft. Het tijdperk van het recht, zo heet het in een bepaalde esoterische literatuur, is voorbij. Wij zouden nu het tijdperk van de eenheid zijn binnengetreden, dat wil zeggen het tijdperk van de hereniging van het menselijke en het goddelijke. Dat is precies het thema van de onorthodoxe religies die ik nu wil bespreken.

ONORTHODOXE RELIGIES EN HET UTOPIESME

Het millenarisme. Het religieuze verzet tegen de orthodoxie heeft twee varianten. De ene is van joods-christelijke huize en aanvaardt - zoals de orthodoxie - dat God en mens wezenlijk verschillend zijn maar weigert te geloven in een definitieve scheiding van mens en God. Het millenarisme kijkt voortuit naar een herstel van de paradijselijke toestand waarin alle rechtgelovigen uit de dood zullen verrijzen om zoals in de eerste tijd onder de rechtstreekse heerschappij en bescherming van God te leven. Het wortelt in het laatste boek van het Nieuwe Testament, de Openbaring aan Johannes of de Apocalyps. Daarin gaat aan het einde der tijden een duizendjarig vredesrijk vooraf (het millennium), waarin de teruggekeerde Christus over de mensheid zal heersen. Die terugkeer volgt op een periode van rampen en tegenspoed, uitgelokt door de krachten van het kwaad die deze wereld beheersen. De vernietiging van het bestaande is meteen de voorwaarde voor het herstel van het paradijs - een paradijs waaruit de boom van kennis van goed en kwaad verdwenen is maar wel nog de levensboom staat. Daar wacht het eeuwig leven zonder gevaar voor een nieuwe zondeval.

De verwachting van een terugkeer naar het paradijs impliceert de verwachting van de terugkeer van de Messias of van de komst van een nieuwe Messias. Sommige millenaristen zagen zichzelf als door God geïnspireerde profeten van de nieuwe tijd, als dragers van een innerlijk licht dat hun temidden van de verwarring van de wereld onfeilbaar op het juiste pad houdt of zelfs als incarnaties van God zelf. De scheiding tussen het goddelijke en het menselijke kan hier dus op elk moment doorbroken worden. (Omdat daardoor Jezus Christus zijn centrale en unieke plaats in de heilsgeschiedenis zou verliezen en het geloof overgeleverd zou worden aan elke verkondiger van een "derde" testament, bestreed de Kerk het millenarisme als een gevaarlijke ketterij, en dit ondanks zijn onvervalst christelijke inspiratie.)

Het apocalyptische millenarisme overheerste de turbulente periode van de veertiende tot en met de eerste helft van de zeventiende eeuw, waarin Europa de over-

gang maakte van de middeleeuwen naar de moderne tijd. Het nam daarbij steeds gewelddadiger vormen aan - o.a. bij de wederdopers van Münster (1534) - en ging zich steeds nadrukkelijker uitspreken over de praktische organisatie van het paradijs op aarde. De band met het utopisme werd daardoor wel heel nauw, al bleef het religieuze motief overwegen. Dat laatste is nog het duidelijkst in de pacifistische varianten van het apocalyptische millenarisme. Wij vinden het bij hen die zich in kleine groepen of gemeenschappen afzonderen om het einde van de zondige wereld af te wachten. De getuigen van Jehova en de Amish zijn enkele tot de verbeelding sprekende voorbeelden.

Latere versies van het millenarisme, vanaf de 17^e eeuw, lieten het apocalyptische aspect vallen en ontwikkelden de idee van het vooruitgangsgeloof: wij zijn op weg naar het millennium en zullen dat bereiken zonder eerst door de hel van een alles verslindende eindstrijd te moeten gaan, namelijk door een evangelisatie van de gehele wereld. Dat vooruitgangsgeloof paste duidelijk beter bij het tijdperk van de moderne missionarissen die overal ter wereld de blijde boodschap en de vruchten van de beschaving gingen verspreiden. Het paste ook beter bij een tijd waarin techniek en wetenschap de wereld zichtbaar begonnen te veranderen en vooruitgang een concrete ervaring werd waarin elke generatie zich duidelijk van haar voorgangers kon onderscheiden.⁵

Het gnosticisme. De tweede variant van het verzet tegen de orthodoxie is die van het gnosticisme en is veel radicaler. Voor de christelijke orthodoxie is het de moeder van alle ketterijen, omdat het de basis zelf van de christelijke levensbeschouwing ontkent. In het gnostische verhaal is er helemaal geen wezenlijk verschil tussen het goddelijke en het menselijke. De uitdrijving uit het paradijs wordt daarom uitgelegd als een fout of zelfs misdaad van de bijbelse god, die bijgevolg niet de echte god kan zijn. De valse bijbelse God krijgt de schuld van alle ellende. Hij heeft de mens van zijn ware goddelijke aard beroofd door de goddelijke ziel van de mens te vangen in de materie en haar tegen haarzelf te verdelen. Zijn zogezegde scheppingsdaad is de eerste misdaad tegen de mensheid. Zij kan pas ongedaan gemaakt worden als de mens zich opnieuw bewust wordt van zijn goddelijke aard en zich zo kan bevrijden van de beperkingen die de materiële wereld hem oplegt. Die bevrijding zal meestal het geheime werk moeten zijn van zogeheten 'verlichte geesten', dat wil zeggen lieden die de goddelijke vonk nog in zich dragen en door hun 'innerlijk licht' geleid zichzelf en de andere nog slapende mensen uit deze mensvijandige schijnwereld zullen verlossen.

Ook in het gnosticisme zijn er verschillende apocalyptische en evolutionistische versies beschikbaar, die

een meer of minder gewelddadig einde van deze wereld verwachten.⁶

Tegen de wereld. In elk geval hebben millenaristen en gnostici een onverzoenlijke afkeer gemeen tegen deze wereld, die slechts een tijdperk van verval kan zijn en die daarom ook niet in zichzelf de kracht kan vinden om zichzelf te veranderen. Die afkeer strekt zich uit tot alle instellingen en praktijken die het leven in deze wereld draaglijk maken. Dat zijn in de eerste plaats de instellingen van de rechtshandhaving die de natuurlijke rechtsorde, in het bijzonder eigendom en contract, handel en geld en dergelijke mogelijk maken en instandhouden, maar soms ook het monogame huwelijk en het particuliere gezin. Ook de georganiseerde kerken wekken hun afkeer omdat zij zich tussen het goddelijke en het menselijke opstellen en aldus de terugkeer naar het goddelijke in de weg staan. Voor hen zijn deze instellingen bouwstenen van de gevangenis waarin de mens zijn dagen slijt. Er is geen verlossing, geen bevrijding, geen emancipatie mogelijk zolang zij overeind blijven. Of de mens een dergelijke verlossing kan overleven, is voor hen geen relevante vraag. Zij zijn niet bekommerd om het lot van de natuurlijke, historische mens die toch ten ondergang gedoemd is. Wat de katholieke criticus C.S. Lewis 'the abolition of man' noemde, is voor hen zoals voor de utopisten even onvermijdelijk als wenselijk.

HET UTOPIESME VANDAAG

Uit het voorafgaande mag blijken dat het utopisme de problemen van het bestaan en het leven in deze wereld benadert met een arsenaal van begrippen en visies die naar een andere en waarachtiger wereld verwijzen. Aan die visie van een onvergelijkbaar andere en betere wereld ontleent het utopisme zijn morele en intellectuele pretenties - alsof geen ideaal die naam waardig is als het niet een allesomvattend ideaal is. Het utopisme gaat ervan uit dat mensen recht hebben op Utopia, dat de mens slechts in Utopia tot zijn recht komt. De natuurrechtelijke kritiek op deze opvatting is uiteraard dat het utopisme een fundamenteel verkeerde voorstelling heeft van wat mogelijk is, en daarom gedoemd is te mislukken in alles wat het onderneemt. In zijn pogingen het onmogelijke te realiseren produceert het utopisme veelal alleen het onwenselijke. De utopie onttaardt in tirannie, voorzover zij niet verzandt in de dagdagelijkse beslommeringen. Daarom is het onontbeerlijk ons te bezinnen over het utopisme van onze tijd, over het "allegaagse van de utopie" hier en nu.

DE APOCALYPTISCHE UTOPIEËN VAN DE EERSTE HELFT VAN ONZE EEUW

Onze eeuw, vooral de periode tussen de Oktoberrevolutie van 1917 en de val van de Berlijnse muur in 1989, geeft talloze voorbeelden van het systematische falen van de 'concrete utopieën' en hun kostprijs in termen van mensenlevens en welvaarts-, cultuur- en beschavingsverlies. De namen van veel van de leiders van die experimenten staan nog altijd symbool voor tirannie, ellende en dood: Lenin, Stalin, Mao, Pol Pot, Hitler. Hun utopisme was uitgesproken apocalyptisch. Het zat vast in de overtuiging dat Utopia alleen kan verrijzen na de vernietiging van het bestaande. Communisten en nazi's waren één in hun afkeer voor de bestaande orde der dingen, één in hun apocalyptisch geloof dat het bestaande uitgeroeid diende te worden of in elk geval gedomd was te verdwijnen. Hun utopisme was een revolutionair utopisme, dat zich opmaakte voor een nakende alles beslechtende eindstrijd. Eerst de internationale klassenstrijd of de internationale rassenstrijd, dan de zoete vrucht van het communistische of het Arische Utopia!

Ook andere figuren met een minder gewelddadige reputatie hebben utopische experimenten ondernomen die op niets zijn uitgedraaid: Allende in Chili, Nyerere in Tanzanië.

De apocalyptische dimensie is vandaag hoogstens nog slechts in de verste achtergrond van het utopisme aanwezig. Na de tweede wereldoorlog geloofden westerse mensen graag dat de eindstrijd voorbij en gewonnen was. Het duizendjarig rijk van de democratische verzorgingsstaat staat kon beginnen. Het is waar: van tijd tot tijd stak met de twijfel het doemdenken de kop op, bijvoorbeeld in de lange crisis van de jaren '70 toen apocalyptische visioenen gestalte kregen in de onheilspellende grafieken van de Club van Rome. De wereld leek te balanceren op de rand van de oorlog en de hongersnood. West-Europa, het hart van de beschaving, sidderde van angst voor terroristisch geweld. Geen dag was compleet zonder bommelding, geen week zonder een aanslag.

Toch kreeg het apocalyptische utopisme na de tweede wereldoorlog geen vaste voet aan de grond. Tien jaar geleden, precies tweehonderd jaar nadat de Franse Revolutie de apocalyptische verbeelding weer op het eerste plan van de Europese geschiedenis had gehesen, viel de Berlijnse Muur. Vluchtende massa's Oost Duitsers, Tsjechen, Roemenen en anderen wezen de weg naar het nieuwe Utopia - en dat lag duidelijk ten westen van waar die muur gestaan had. Van heinde en verre bleven de vluchtende massa's toestromen, ook uit andere werelddelen. Alle wegen leidden naar het Westen, en hier in het Westen kon en zou de nieuwe tijd beginnen. Prompt werd 'het einde van de geschiedenis' (Francis

Fukuyama) afgekondigd. Utopia stond misschien nog in de steigers, maar over de vraag of het wel bestond en waar het lag, was geen serieuze twijfel meer mogelijk - dat was althans de nieuwe blijde boodschap.

MODERNISERING EN ONTWIKKELING

Na de tweede wereldoorlog, tijdens de periode van de dekolonisatie, kregen westerse utopische ideeën bijna vrij spel in de landen van wat weldra de 'Derde Wereld' zou gaan heten. Onder de banieren van modernisering, democratisering en de mensenrechten, werden de meest utopische, de meest progressieve elementen uit de westerse maatschappijen naar Afrika en Azië geëxporteerd: sterk gecentraliseerde rationale staatsstructuren met schier onbeperkte beleids- en bestuursmacht en een lenger westerse technocraten. Via "wetenschappelijke planning van economie en samenleving" en met gebruikmaking van geavanceerde militaire, administratieve, fiscale en monetaire technieken zouden die de "Derde Wereld" door een versnelde ontwikkeling naar de twintigste eeuw leiden. Ook daar was de utopie lange tijd heel "alledaags".

De utopisten van de ontwikkelingshulp hadden geen oog voor het feit dat de westerse staat een lange voorgeschiedenis achter de rug heeft en dat de samenleving in het Westen in de loop van die tijd sterke tegenkrachten heeft ontwikkeld die de concentratie van politieke macht in de staat meestal binnen nauwe perken hebben kunnen houden. De utopisten zagen niet dat de beschaving en beperking van de westerse staat niet werk is van de staat zelf, maar juist van die van tegenkrachten. Integendeel, zij geloofden dat de westerse vrijheid en welvaart een geschenk is van de staat zelf: de vrucht van de zelfbeperking van de staat (Roscoe Pound). Zij zagen hun staat als een almachtig maar weldadig centrum dat alleen het goede voor ogen heeft en vanuit zijn intrinsieke goedheid elke neiging tot machtsmisbruik in de kiem smoort. Zo projecteerden de utopisten hun zelfbeeld op het politieke machtsinstrument waarmee zij hun missie wilden vervullen.

Vanuit die arrogante naïviteit gingen de utopisten van de ontwikkelingshulp overal in de Derde Wereld imitatie-westerse staten neerpoten in een omgeving waarin effectieve tegenkrachten tegen de utopische reconstructie niet bestonden en overigens ook niet geduld werden. De resultaten waren verschrikkelijk. Zij waren ook voorspelbaar. 'Modernisering', 'democratisering', 'mensenrechten' vertaalden zich in de praktijk in corruptie, gewelddadige politisering, uitbuiting en tirannie, strijd om de controle over het ontwikkelingsgeld en een verlamdende brain-drain waarin de meest productieve en intelligente individuen uit de Derde Wereld verdwe-

nen om in Europa en Amerika en in de internationale bureaucratie carrière te maken.

Het utopische streven naar een fundamentele en totale vernieuwing van alle dingen impliceert de afbraak van het bestaande - en dat is meestal het enige wat het bereikt. Dat een man in een onverwarmde hut leeft, is voor de utopist onaanvaardbaar. Daarom maakt hij de hut met de grond gelijk terwijl hij zwaait met een prentje van een luxueuze villa. Dat was de tragedie van de Derde Wereld. Hoge doses van het utopische virus werden ingespoten in een lichaam dat daartegen geen natuurlijke weerstand had kunnen opbouwen.

DE UTOPIE VAN DE MODERNE STAAT

Het is wellicht niet nodig veel woorden te verspillen aan het utopische karakter van de moderne westerse staat. Hij dateert uit de tijd van de verschrikkingen van de godsdienstoorlogen, waarin ook het apocalyptisch millenarisme een grote rol speelde. Hij is net zo oud als de literaire traditie van de utopie in Europa. Dat is geen toeval. Het wezenlijke kenmerk van de moderne staat in zijn eerste gedaante van het vorstelijk absolutisme was door en door utopisch.

De eerste theoretici van de moderne staat, de Fransman Jean Bodin (16^e eeuw) en vooral de Engelsman Thomas Hobbes (1588-1679), lieten de politieke doctrines van de Romeinse keizers herleven: de koning staat boven de wet en - belangrijker - 's konings wil is wet. De koningen werden wetgevers, dragers van een soevereine wetgevende macht. De grond voor die machtsaanspraak was de apocalyptische idee dat de mensheid, aan zichzelf overgelaten, zichzelf in een orgie van geweld ten gronde richt. Alleen een interventie van bovenaf kan redding brengen.

Voor de profeten van de moderniteit was het evident dat alleen de vorsten machtig genoeg waren om dat werk te doen. Zij moesten een 'sterfelijke god' creëren - de uitdrukking is van Hobbes - die de aardse aangelegenheden bestiert zoals God de schepping. De samenleving was alleen denkbaar als een schepping van de vorstelijke wil - de wil van de staat. De ketens waarmee de staat de mensheid tot haar eigen heil en redding bestuurt, zijn de wetten die hij haar oplegt. Zijn wetten maken de samenleving en zuiveren haar van al het kwaad dat onder de mensen leeft.

De essentie van de moderne staatsleer werd kernachtig verwoord door Lodewijk XIV: "L'État, c'est moi". Dat werd ook het motto van de latere leer van de volkssoevereiniteit. Het enige verschil was dat nu niet alleen de koning maar ook elke burger geacht werd te zeggen "L'État, c'est moi" - de volledige absorptie van het individu in de staatsgemeenschap, de vereniging van allen

in een alles omvattend algemeen belang. Zo kreeg elke burger recht op alles wat zich in de staat bevindt en kwam het de staat toe elke burger te bezorgen waar die recht op heeft. De utopische teneur van deze opvatting mag duidelijk zijn.

De cultus van de wet is nog altijd springlevend. De wet is hier niet het middel dat de staat bindt aan het recht - het tijdperk van het recht is immers voorbij. De wet is integendeel het middel waarmee de staat zich boven het recht verheft en er een eigen wettelijke orde voor in de plaats stelt. In die staatsorde hebben de natuurlijke rechten van mensen geen gelding meer. De mens is dood, leve de burger! En de burger is een creatuur van de wet.

DE UTOPIE VAN DE MENSENRECHTEN

Hiermee zijn wij aangeland bij wat wij de moeder van de hedendaagse utopieën kunnen noemen: de utopie van de mensenrechten. De leer van de mensenrechten werd vijftig jaar geleden plechtig afgekondigd in de Universele verklaring van de rechten van de mens (10 december 1948).

Het is van belang in te zien dat deze Verklaring niet een eerherstel inhield van de natuurlijke rechten van de mens. Zij huldigde een type van rechten dat radicaal tegengesteld is aan de idee van het natuurlijke recht. De natuurlijke rechten zijn, volgens de beroemde formule van John Locke, "Leven, vrijheid en eigendom". Zij houden in dat iedere mens kan zeggen, niet alleen "Mijn leven is mijn recht, mijn vrijheid is mijn recht, mijn eigendom is mijn recht", maar ook "Ik heb recht op respect, dat wil zeggen recht op respect voor mijn leven, vrijheid en eigendom". Volgens deze natuurrechtelijke opvatting is mijn recht niets anders dan wat ik ben, wat ik doe en wat ik voortbreng zonder daarbij beslag te leggen op enig ander of op het werk van enig ander - dus voor zover ik anderen en hun werk als zodanig respecteer.

Voor ieder mens geldt dat zijn leven, vrijheid en eigendom zijn recht is. En doordat ieder mens een eigen leven heeft, eigen keuzen maakt en eigen werk verricht, is er geen principieel conflict tussen het recht van de een en het recht van de ander. De natuurlijke rechten zijn zowel universeel als onderling verenigbaar.

Dat kan echter niet gezegd worden van de zogeheten mensenrechten. Die zijn inderdaad van een geheel ander logisch type. In tegenstelling tot de natuurlijke rechten zijn de moderne mensenrechten 'rechten op iets', en daarom uiteindelijk 'rechten op een ander'. Dat ik recht heb op iets, betekent dat anderen er maar moeten voor zorgen dat ik het ook krijg. Het baat hun niet te zeggen dat hun leven hun natuurlijk recht is, want als zij bezit-

ten of kunnen leveren waar ik recht op heb, dan is het hun plicht mij dat te geven. Natuurlijke rechten en mensenrechten zijn onverzoenlijk.

Zijn iemands natuurlijke rechten eigen aan en dus beperkt tot die persoon zelf en wat hij doet, de moderne theorie van de mensenrechten kent daarentegen geen natuurlijke grens aan datgene waarop men recht zou kunnen hebben. Dat is al duidelijk in de Universele verklaring zelf: zij vermeldt een hele waslijst van dingen waarop mensen recht hebben: leven, vrijheid, eigendom, arbeid, scholing, vrije tijd, gezondheidszorg, een democratische regering, betaalde vakantie, en noem maar op. In het spoor van die Verklaring is er een ware explosie van rechten gekomen, het ene al buitenissiger dan het andere. Wat moeten wij bijvoorbeeld denken van het recht op statistische gelijkheid waarop zoveel acties voor positieve discriminatie een beroep doen? Het gaat zover dat men het nu nodig vindt verschillende generaties van mensenrechten te onderscheiden. Wij zouden nu al aan de vijfde generatie mensenrechten toe zijn. Mensenrechten vermenigvuldigen zich als konijnen.

Het enige gemeenschappelijke in al die dingen waarop mensen zagezegd recht hebben is evenwel 'dat het iets is wat goed is voor de mens' of 'iets waar mensen naar verlangen'. De algemene vorm van de mensenrechten is dan ook de formule dat mensen recht hebben op wat zij verlangen - dus op bevrediging van hun verlangens en begeerten. Juist daarin ligt hun utopisch karakter. Mensen hebben recht, niet op respect voor wat zij zijn en doen, maar op wat zij zouden zijn en hebben als zij in Utopia zouden leven.

Dergelijke "rechten op iets" zijn niet universaliseerbaar en niet onderling verenigbaar. Dat is nog het duidelijkst als wij ons twee mensen voorstellen die op een overigens onbewoond eiland verblijven. Stel u voor dat Albert en Boudewijn op het eiland zitten en bekijk hun situatie door de bril van de Universele verklaring. Ieder van hen heeft er recht op dat de ander hem al die leuke dingen bezorgt waar hij volgens de verklaring recht op heeft. Alberts recht op betaalde arbeid (of anders op een vervangend inkomen) is zijn recht op een deel van het inkomen van Boudewijn dat die desnoods om niet ter beschikking van Albert moet stellen. Maar dan heeft Albert ook het recht Boudewijn te dwingen hem dat inkomen te bezorgen. Kortom, Albert heeft recht op Boudewijn. Maar evenzo heeft Boudewijn recht op Albert. Ieder van hen heeft het recht de ander te dwingen de dingen te produceren waar hij recht op heeft. Het recht van de een gaat ten koste van het recht van de ander. De situatie op het eiland is dus dat beiden recht hebben op alles waar zij met welke middelen dan ook de hand op kunnen leggen. Per slot van rekening geldt daar alleen het recht van de sterkste - de oorlog van allen tegen al-

len. Dat is de logische consequentie van de theorie van de mensenrechten.

Om die consequentie te vermijden passen de voorstanders van die theorie een logische truc toe. Zij roepen een *deus ex machina* op: de staat. Alleen in de staat zijn de mensenrechten geen bron van uitzichtloos geweld, omdat in de staat de strijd om de macht al gestreden is. De mensenrechten zijn nu niet meer dan aanspraken tegen de staat: die moet ervoor zorgen dat de mensenrechten in de mate van het mogelijke vervuld worden. Kortom, de staat heeft tot taak de mensenrechten te rantsoeneren volgens de door hem gestelde prioriteiten. Vanuit zijn overmachtspositie administreert hij ieders recht op alle anderen, op hun leven en hun werk.

Mensen hoeven dan geen keuzen meer te maken. Die worden voor hen gemaakt in het politieke proces en zijn dus ook niet langer hun persoonlijke verantwoordelijkheid. Dat is het utopische ideaal ten voeten uit: een leven zonder keuzen, zonder verantwoordelijkheid. En of het een alledaags ideaal is! De belastingbetaler, zo wordt mij keer op keer verzekerd, is blij dat hij belastingen mag betalen. Hij wordt geacht in verrukking uit te roepen: "Zie eens wat wij er allemaal voor terugkrijgen!" Dat hij ook zou kunnen uitroepen "Bedenk eens wat wijzelf met dat geld hadden kunnen verwezenlijken als het ons niet was afgenomen!" - dat mag niet eens bij hem opkomen. En als het toch bij hem opkomt, dan moet hij zich schamen: want wat hij als mens op eigen verantwoordelijkheid met zijn geld doet is per definitie zelfzuchtig en asociaal, maar wat hij als burger, verscholen achter de collectieve onverantwoordelijkheid van het soevereine Volk, met andermans geld doet is per definitie nobel en in het algemeen belang.

In zijn pessimistische cultuurkritiek, *The Closing of the American Mind*, schreef de criticus Allan Bloom, dat de meest succesvolle tirannie niet die is welke met geweld elk alternatief vernietigt, maar die welke elk besef van, elke behoefte aan een alternatief wegneemt. Het is een treffende karakterisering van het utopische ideaal: een leven zonder alternatief, een perfecte tirannie van de status quo. Maar Bloom had het niet over de literaire vruchten van de utopische verbeelding. Hij had het over de cultuur van de hedendaagse westerse beschaving: die heeft elk besef van een alternatief verloren - en daarmee ook elk besef van haar eigen contingentie. Zij ziet zichzelf als een noodzakelijkheid, als een onvermijdelijke ontwikkeling. Als dat inderdaad het fundamentele credo van de westerse publieke opinie is, dan werkt het als een zichzelfvervullende voorspelling. Via het onderwijs, de media, de politiek en de reclameslogans versterkt de zorgvuldig gekweekte consensus zich elke dag meer en meer. Discussies zijn er wel, maar zij betreffen trivia en marginale aspecten van het dagelijks beleid. Als er fun-

damentele kritiek is dan wordt zij bijna altijd naar de vergeetput verwezen en doodgezwegen. Daartoe dient de grote spons van het relativisme. Een afwijkende mening is niet meer dan een 'persoonlijke mening' die men in naam van de vrijheid van meningsuiting wel dient te dulden, maar niet ernstig te nemen. Ook dat is een aspect van het alledaagse van de utopie.

1 In Nederland is er een sterke utopische traditie die teruggaat tot Frederik van Eedens beroemde experiment in het Gooi (einde negentiende eeuw) en vooral het buitengewone succes van Edward Bellamy's *Looking Backward* (1888) dat na de eerste wereldoorlog en tijdens de grote depressie wereldwijd, maar vooral in de Verenigde Staten, Rusland en Nederland, gepropageerd werd door talrijke Bellamy Genootschappen. In de jaren 1970 kreeg het utopisme in Nederland veel aandacht (o.a. P. Thoenes, *Van wetenschap tot utopie*, 1976; M. Plattel, *De rode en de gouden toekomst*, 1976; B. van Steenberghe, *In de proeftuin van de samenleving*, 1983). Later kwamen de *ecotopia's* (ecologische utopias) in het centrum van de belangstelling te staan (M. de Geus, *Ecologische utopieën*, 1996).

2 H. Crombag en F. van Dun, *De utopische verleiding*, 1997, p. 32.

3 H. Achterhuis, *De erfenis van de utopie*, 1998, lijkt zijn kritiek van het utopisch denken vooral te richten tegen wat ik 'de ascetische utopie' noem.

4 De door More bedachte naam 'Utopia' (letterlijk 'Nergens') spreekt in dit verband boekdelen. Utopia bestaat niet: het is irreëel en onwerkelijk. Ook de volledige titel geeft een aanwijzing: die luidt 'De ideale staat en het nieuwe eiland Utopia', en niet 'Utopia, de ideale staat'. Dan is er de naam van de enthousiaste reiziger die ons het verhaal van zijn verblijf in Utopia doet: Raphaël Hythlodæus, letterlijk 'God geneze de deskundige in onzin'. En aan het eind van zijn boek schrijft More dat ofschoon 'er veel in Utopia is waarvan ik de realisatie in onze wereld wel zou willen maar niet verwacht [...] nogal wat gebruiken en wetten van de Utopianen voor mij absurd zijn... in het bijzonder de basis van hun maatschappelijk systeem: hun communistische levenswijze in een geldloze economie.'

5 Van zowel het apocalyptische als het progressieve of evolutionistische millenarisme zijn er seculiere versies ontstaan die elke verwijzing naar de bijbelse godsdienst achterwege lieten. Sommige daarvan bleven particularistisch, in die zin dat zij zich een millenium voorspiegelden voor een bepaalde groep (een ras, natie, klasse). Andere adopteerden het universalisme van de

moderniteit en verwachtten een millenium waarin de gehele mensheid zou delen.

6 Het gnosticisme deelt met het millenarisme de overtuiging dat wij in een overgangstijd leven die bedoeld is snel te verdwijnen. Het millennium is echter een objectieve en collectieve gebeurtenis. Zij overkomt noodzakelijk alle mensen tezelfdertijd, zij het met heel verschillende gevolgen voor de uitverkorenen en de anderen. De verlossing of bevrijding die de gnostiek in het vooruitzicht stelt hoeft echter niet collectief - en dus ook niet utopisch - te zijn. Individuen kunnen zich afzonderlijk bevrijden door een individueel bewustwordingsproces.

Geen ideologie maar koele wetenschap over David Friedman in Nederland

Christian Hocepiéd

"Ik verkondig geen natuurrechttheorie. Ik heb het alleen over het vermoedelijk resultaat van een marktproces". David Friedman is geen ideoloog. Of althans, hij wil zo niet overkomen. Zijn uiteenzetting op 26 juni 1999 was hier opnieuw een illustratie van: een klare academische uiteenzetting over hoe rechtspraak geprivatiseerd kan worden.

Rechtspraak bestaat uit drie verschillende dienstverleningen: de vervolging van delinquenten, hun berechting en de uitvoering van vonnissen. Friedman onderscheidt dan ook drie mogelijke ordeningen, die als volgt schematisch kunnen voorgesteld worden:

vervolging	Berechting	uitvoering
markt	Overheidsmonopolie	overheidsmonopolie
markt	Markt	overheidsmonopolie
markt	markt	markt

David Friedman maakt van meet af aan duidelijk dat hij geen zonderling theoreticus is: private rechtschepping kent iedereen, stelt hij. Wie heeft inderdaad geen contract getekend, waarin een hele resem gedragsregels is vastgelegd die beide partijen overeenkomen: over het gebruik van goederen, het betalen van koop-som/huurgelden etc. Maar niet alleen worden regels bij onderlinge overeenkomst vastgesteld, soms wordt ook de oplossing van geschillen toevertrouwd aan 'arbitrage', bijvoorbeeld door Kamers van Koophandel georganiseerd. Indien één van de partijen zich niet neerlegt bij de uitspraak van de arbiters, moeten die uitspraken dan wel nog uitvoerbaar worden verklaard door overheidsrechtbanken.

Orthodoxe Joden in New York zijn een stap verder gegaan. Om godsdienstige redenen dagen ze nooit mede-Joden voor (niet-Joodse) overheidsrechtbanken. Friedman verwijst naar Bernstein die bestudeerde hoe de Joodse diamantairs mekaar niet bedriegen ook al wisten ze dat hun contractanten hen nooit voor de rechter zouden dagen. Geschillen werden bemiddeld door gerespecteerde Rabbi's. Hun uitspraken werden bekendgemaakt onder de Joodse Gemeenschap. Geen enkele gelovige Jood durfde het aan die uitspraken niet na te leven. Niemand zou nog met hem zaken willen doen.

David Friedman

Friedman haalt een recenter voorbeeld aan: het Internet-veilinghuis E-BAY. Om kopers te overtuigen goederen en diensten te kopen die wellicht niet bestaan, verzamelt die onderneming de opinies van de kopers over alle verkopers die van zijn site gebruik maken. Als men iets van bedrijf X wil kopen kan men met één klik nagaan dat bv. 87 % tevreden waren over de gekochte goederen en slechts een paar klaagden. Nep-verkopers die argeloze kopers zouden willen verschalken krijgen het zo bijzonder moeilijk. Goede naam wordt als sanctie gebruikt.

Maar de vraag is of men de zogenaamde strafrecht-spraak ook aan een dergelijke marktwerking kan onderwerpen. Friedman antwoordt onomwonden ja. Hij herinnert aan het debat tussen de economen Becker en Stigler, enerzijds, en Landes en Posner anderzijds over de voor en nadelen van het aan de markt laten van het opsporen van delinquenten. Becker en Stigler wezen erop dat in een marktsysteem er geen aansporing meer zou zijn om de ordehandhavers om te kopen, aangezien ze zelf de beloning zouden opstrijken voor de arrestatie van de delinquenten. Landes en Posner stelden dat aangezien het niveau van boete zowel de "prijs" van misdadige activiteiten van de misdadiger bepaalde als de "prijs" van handhaving men niet kon aantonen dat de markt ordehandhaving zou optimaliseren. Een probleem is dat de ordehandhavers de positieve externe effecten van hun dienstverlening – het feit dat de misdaad in een maatschappij daalt – niet zouden kunnen internaliseren.

Hij minder misdaad, hoe minder ze inderdaad zouden verdienen. Dit zou kunnen leiden, stelden beide economen, tot suboptimale orde-handhaving.

Friedman verwerpt de eerste tegenwerping door eraan te herinneren dat ook een overheidsmonopolie geen waarborg biedt voor optimaliteit. Friedman zegt dat dit een empirische vraag is, waaraan het IJslandse voorbeeld een oplossing kan geven. Tegen het tweede bezwaar stelt Friedman dat ordehandhavers leden kunnen werven. Aan die leden beloven ze dat ze de delicten tegen hen gepleegd zullen vervolgen. De klanten kunnen dit bekendmaken door een plakkaatje op de voordeur van hun huis aan te brengen, zodat de dieven zouden weten waar zich aan te houden.

Dergelijke contracten worden onderschreven door ANWB met betrekking tot mogelijke pech op de weg. Een extra-voordeel van de plakkaatjes is dat ze een beloning kunnen aankondigen aan getuigen die helpen om delinquenten te identificeren. Aan potentiële dieven melden dat potentiële informanten hen kunnen inleveren zou afschrikkend werken.

In het middeleeuwse IJsland werkte dergelijke instellingen gedurende meer dan drie eeuwen. Friedman maakt ook een onderscheid tussen privé-ordehandhaving en gewoon het uitvaardigen van beloningen. Dit is onvolgende om een markt te laten functioneren omdat mogelijke beloning-jagers, zelden veel zullen investeren als op het laatste nippertje, iemand hen voor kan zijn, de delinquent aanhouden en de beloning opstrijken. Fundamenteel, stelt Friedman, is dat de markt één ordehandhaver aanstelt: namelijk deze die door het slachtoffer aangesteld worden. Het slachtoffer kan in een marktsituatie zijn vervolgingsrechten verkopen aan de meestbiedende.

Hoe een dergelijk systeem kan werken in de praktijk moet Friedman niet uitvinden. Het volstaat hem een les geschiedenis te geven over de IJslandse middeleeuwen. In de negende eeuw emigreerden vele Noren, na de geslaagde politieke éénmaking van het land door koning Harald Mooihaar, naar IJsland, dat pas ontdekt was een paar jaar vóórdien. De inwijkelingen vestigden er een politieke systeem gebaseerd op Noorse (of misschien Deense) tradities, maar met één belangrijke vernieuwing – er was geen koning maar een vergadering van plaatselijke leiders. Die plaatselijke leiders hadden een soort feodale contractuele band met de inwoners. Het systeem ingesteld rond 930 van onze jaartelling bleef werken tot iedereen voldoende tot het begin van de dertiende eeuw en werd in een aantal sagen uitvoerig

beschreven. David Friedman heeft die vrijmarkt-rechtspleging en ordehandhaving uitvoerig beschreven in een artikel gepubliceerd in 1979. Het artikel kan op zijn website (<http://www.best.com/~ddfr/Academic/Iceland>) worden. David Friedman, als een bedreven docent, verwijst vaak naar zijn publicaties in plaats van te proberen alle mogelijke kwesties te willen vereenvoudigen.

Instellingen beoordelen is een complexe zaak dat niet zomaar kan geschieden in een spreekbeurt of een college. Dit hebben ook de aanwezigen op Friedman's optreden in het Nederlandse Valkenburg op 26 juni 1999 beseft. Een nadeel van die deftige academische benadering is dat er weinig echte discussie tot stand komt, maar alleen vragen om toelichting. De Belgische advocaat en strafpleiter Tony Groven stelde wel een interessante vraag over hoe particuliere rechtshandhaving in de praktijk zou kunnen werken zonder de uitzonderlijke machten waarover de overheid thans beschikt, en meer bepaald het recht om betichten aan te houden – voordat hun schuld aangetoond is – en van huiszoekingen te verrichten zonder de toestemming te moeten vragen van de bewoners. David Friedman kon geen pasklare antwoorden geven – dit is het verschil tussen wetenschap en ideologie – maar stelde dat vermoedelijk hierover accoorden zouden worden afgesloten worden tussen ordehandhavingsorganisaties onderling waarin bepaald zou worden hoe en wanneer dergelijke huiszoekingen zouden kunnen uitgevoerd worden bij hun respectievelijke abonnees en welke schadevergoeding eventueel zou verschuldigd zijn. Friedman gaf evenwel toe dat de privatisering van strafrechtspraak zou impliceren dat de bewijslast verlicht zou moeten worden (omdat in zo'n systeem het veel moeilijker zou zijn bewijzen te verzamelen) maar kon hier niet in detail op ingaan.

David Friedman heeft met zijn uiteenzetting meer nieuwe vragen opgeroepen dan oplossingen geboden. Eén boodschap heeft hij wel meegegeven: er bestaan alternatieven voor het huidige systeem. Indien het overheids-gerecht niet goed werkt is het niet alleen een kwestie van meer belastingsgeld ervoor vrij te maken of de zoveelste hervorming door de voeren.

TERRA LIBERA

Hub Jongen

LIBERTARISCHE WERELDCONVENTIES.

COSTA RICA 1999

Het gaat zo goed met de aanmeldingen, dat de organisatoren verwachten om een record aantal deelnemers te krijgen. De berichten die er nu nog over komen, hebben vooral betrekking op de details, de organisatie en vooral ook de "Tour". Deze belooft inderdaad heel apart te worden. De combinatie met de "leadership conference" van het Mackinac Center uit Michigan op de twee dagen voor de conventie blijkt ook heel aantrekkelijk te zijn. Informatie over de conventie kunt u ook vinden op de "web site": <www.liberty-cr1999.org>

LONDON, ONTARIO, CANADA 2000 / 23 - 29 JULI

Zoals we de vorige keer reeds meldden, komt deze conventie inderdaad niet in New York. Het is niet gelukt om tijdig aantrekkelijke locaties te vinden die ook nog "betaalbaar" zijn. London, Ontario, is nu definitief besloten. Deze conventie zal georganiseerd worden door Mary Lou Gutscher. Velen van u hebben haar al op voorgaande conventies ontmoet en zullen weten dat zij in staat is om een heel goede happening te organiseren. De gekozen locatie is op de prachtige campus van de University of Western Ontario. De omgeving heeft veel interessante bezienswaardigheden. Zo liggen onder andere de Niagara Watervallen niet al te ver weg. De data zijn al vastgelegd. Die kunt u nu dus al in uw agenda reserveren!

Mary Lou vraagt om zo veel mogelijk suggesties en wensen nu op te geven. In dit vroege stadium kan nog met heel veel rekening worden gehouden. (opgeven aan redactie)

FRANKRIJK 2001 Behalve dat de voorbereidingen steeds beter op gang komen, is er niet veel te melden. De vraag voor wensen en suggesties geldt ook hier. Zoals u waarschijnlijk weet: de locatie in "Les Landes" is gekozen omdat daar gevierd wordt dat Frédéric Bastiat daar 200 jaar geleden is geboren. Wie meer over Frédéric Bastiat wil leren, zou bij Laissez-Faire books de "Frédéric Bastiat Set" kunnen bestellen. De set bestaat uit drie delen: *Selected Essays on Political Economy*, met een introductie van F.A. Hayek, *Economic Sophisms*, met een introductie van Henry Hazlitt, en *Eco-*

nomic Harmonies, met een introductie van Dean Russel. De volledige set kost \$ 34.95.

LIBERTARIAN INTERNATIONAL

U hebt hier nog niet veel nieuws over gehoord omdat veel tijd besteed wordt aan het organiseren van het eerstvolgende weekend seminar in Londen (Engeland!), en aan het bouwen van de nieuwe Europese web site. De organisatie van het weekend seminar is het verst gevorderd:

Libertarian International Seminar London, 22 - 24 oktober 1999 Het wordt vooral georganiseerd door Chris Tame en Tim Evans. Zij werken aan een indrukwekkende lijst van sprekers. Zodra daar meer over bekend is, of meer definitief is, zullen we u informeren.

Omdat de volgende *Vrijbrief* daarvoor misschien aan de late kant, of te laat is, raden we iedereen aan die aan deze Europese happening denkt deel te nemen, ons zijn/haar interesse mee te delen. Wij zorgen dan dat u steeds op de hoogte blijft. Uiteraard verplicht dit nog tot niets.

LIBERTARISCHE "WERKERS' BIJENKOMST

Op zaterdag 24 April kwamen in Utrecht een tiental actieve libertariërs bij elkaar om te bespreken welke werkzaamheden er voor het verspreiden van het libertarisch ideaal kunnen worden verricht. En hoe dan met elkaar samen te werken.

Om een indruk te geven van de vele afgesproken punten, volgen hier enkele acties: Een makkelijk aan te passen publiciteitsfolder verspreiden. Proefnummer en informatiepakket ontwikkelen. Begin 2000 een *Vrijbrief* uitbrengen die voor een bredere doelgroep leesbaar is. Libertarische web site kan nu bezocht worden. Elektronische Terra Libera gaat verschijnen. Economische cursus ontwikkelen. Mogelijkheid onderzoeken. Ingezonden artikelen, brieven naar de kranten, bladen enz. Mailing lijst van de pers en e-mail adressen 1e en 2e kamer en regering en ministeries

Daarnaast zijn er nog een aantal punten in behandeling of in onderzoek, zoals: systematisch opzetten van lesmateriaal voor scholen. Wie wil op scholen voordrachten houden? Periodiek van Think Tank uitgeven? Tax Freedom Day: organiseren? Wie? Via internet?

Mocht u belangstelling hebben om bij te dragen aan één of meer van deze of andere acties, laat het ons dan weten.

NIEUWE NEDERLANDSE WEB SITE

<www.libertarian.nl> Hoewel het Nederlandstalige taalgebied een groeiend aantal libertarische sites kent, bleek er een substantiële behoefte te bestaan aan een startpunt voor libertarische en klassiek liberale initiatieven in het Nederlandstalige taalgebied. Als gevolg hiervan heeft het Libertarisch Centrum Nederland het initiatief genomen om een dergelijk initiatief van de grond te tillen. Na vele uren noeste arbeid, van Véronique Struis en Aschwin de Wolf, en de nodige frustraties is er nu een website, te weten: Libertarian.nl. Het doel van deze website is om mensen te informeren over libertarisme, klassiek-liberalisme en individualisme. Op deze site kunt u bijvoorbeeld artikelen, recensies, interviews, een agenda en links naar verwante organisaties vinden. Tevens zullen oude Nederlandse libertarische publicaties voor het eerst op het net verschijnen en is het de bedoeling om regelmatig op de actualiteit gespeende artikelen te doen verschijnen. Een unicum is het on-line libertarisme-forum waarin libertariërs met gelijkgezinden en critici van gedachten kunnen wisselen. Belangrijke onderdelen van de site zijn de libertarisme FAQ waarin veel gestelde vragen omtrent het libertarisme worden beantwoord, en een pagina geheel gewijd aan het anarcho-kapitalisme. Als laatste kunnen oudere nummers van (de elektronische) Terra Libera op de site worden geraadpleegd.

Het is de bedoeling dat deze site tot een van de meest bezochte en ambitieuze politieke sites in Nederland uitgroeit dus zet een link op uw homepage en / of stuur de link naar bekenden en geïnteresseerden. Het adres van de website is: <http://www.libertarian.nl/>

TERRA LIBERA (elektronisch)

Zoals de vorige keer al aangekondigd, is in samenwerking met de nieuwe web site, onder redactie van Véronique Struis, tevens verschenen: Terra Libera - Nieuwsbrief voor libertarisme, klassiek liberalisme en individualisme. De inhoud van het tweede nummer omvat: 1. Terra Libera is op de goede weg! 2. Nederlandse libertarisme website gelanceerd! 3. Volgende bijeenkomst Libertarian International in Europa 4. Wapens: feiten versus dogma's (Thomas Sowell) 5. Nieuwe libertarische website in Italië 6. Boeken bestellen over het internet 7. Vrijheid in een onvrije wereld: the Sovereign Society 8. Oproep 9. Activiteitenkalender

Via deze elektronische nieuwsbrief ontvangt u het nieuws uit de libertarische wereld natuurlijk sneller dan via de *Vrijbrief* mogelijk is. Er is een nauwe samen-

werking tussen de elektronische en de papieren *Terra Libera*. Zij zullen elkaar aanvullen. Vandaar dat enkele onderwerpen in deze rubriek van elkaar zijn overgenomen.

De elektronische Terra Libera is gratis. U kunt zich abonneren bij: <v.struis@fibre.a2000.nl>

Verzoek: Stuur ook adressen van personen die u belangrijk vindt voor het ontvangen van deze libertarische nieuwsbrief.

LP-NEDERLAND

Deze politieke partij bestaat nog steeds. Wanneer en hoe ze "echt" tot bruisend leven komt, is niet te overzien.

De langzame groei wordt natuurlijk mede veroorzaakt doordat veel libertariërs uitgesproken tegen elke vorm van politieke partij actie zijn. Zij vinden politieke partij acties zelfs in strijd met het libertarisme. Daarover is natuurlijk discussie mogelijk.

Ook is het misschien nuttig nog eens duidelijk te stellen, dat het Libertarisch Centrum, alsmede ook de nieuwe web site "www.libertarian.nl", open staan voor alle libertarische stromingen. Ook willen zij trachten om de verschillende stromingen met elkaar in contact te houden, en door objectieve discussies de beste wegen te vinden om het libertarisch ideaal van een vrije wereld te bereiken.

SPONSERING

Sponsor mogelijkheden Er zijn fondsen beschikbaar voor: - Mensen die een artikel schrijven etc. en aan de voorwaarden voldoen. DFL 500,- per artikel - Idem als boven, maar onder scherpere voorwaarden. DFL 1000,- - Studenten die willen deelnemen aan de Wereld Conventies in de vorm van een verlaging van de fees.

Sponsors / donors gevraagd Er is nog (veel) geld nodig om de plannen die er zijn, te verwezenlijken. - Zijn er personen die vinden dat ze inderdaad mee zouden moeten werken aan de verbreiding van het Libertarisme, maar daar geen tijd voor hebben? Maar die daar misschien wel geld voor over hebben, en zodoende toch hun "steen" bijdragen? - Zouden we aan "Professionele Fondswerving" met een betaalde fondswerver kunnen denken? - Er wordt een folder ontwikkeld die aan toekomstige sponsors gegeven kan worden.

SOVEREIGN SOCIETY

Dit is een groep personen die soeverein over zichzelf willen zijn. Een Nederlands-Belgische tak is thans in het leven geroepen met als doel elkaars belangen nog beter te kunnen behartigen. In het volgende nummer kunt u hier meer over lezen. U kunt alvast een kijkje nemen op de site: <http://www.sovereignsociety.com/>

JUBILEUMBOEK

Aan dit boek, dat zal verschijnen naar aanleiding van het 25-jarig bestaan van de VRIJBRIEF, en de naoorlogse geschiedenis van het libertarisme in Nederland/België zal behandelen, wordt reeds hard gewerkt. De bedoeling is om het vroeg in 2000 gereed te krijgen. Daarvoor is nog veel werk nodig en uw hulp wordt dan ook op prijs gesteld. U kunt onder andere:

- Nagaan of u nog gegevens, foto's, stukken, etc. hebt die van belang kunnen zijn.
- U kunt ons opgeven hoeveel exemplaren u eventueel wilt hebben om zelf te distribueren /cadeau te geven. - Hoeveel exemplaren (bijv. voor bibliotheken) u daarnaast wilt/kunt financieren. - Kunt/wilt u bijdragen aan de productiekosten. We schatten nu 20.000 gulden nodig te hebben.

THE PASSION OF AYN RAND

Deze film naar het gelijknamige boek van Barbara Branden is nu in de roulatie. Echter nog niet in Nederland of België. Medio augustus zou de verkoop van de video tapes (Amerikaans formaat) beginnen.

De recensies over deze productie zijn zeer tegenstrijdig. We hebben recensies gezien die zeer positief zijn, maar ook heel negatieve. Dit zal voor een deel wel liggen aan wat iemand ervan verwacht. Personen die verwachten dat nu eindelijk de filosofie eens duidelijk naar voren wordt gebracht, zijn in het algemeen teleurgesteld. Deze schijnt slechts in enkele "flarden" genoemd te worden. Anderen vinden dat het al heel wat is, dat er iets van de filosofie wordt gebracht. De filmmaatschappij denkt immers alleen maar aan een productie die geld opbrengt. Zij is niet in zaken om de filosofie te verbreiden! Personen die Ayn Rand en seks verwachten, worden niet teleurgesteld. Maar deze "fractie van een fractie", zoals iemand dat uitdrukte, overschaduwde veel te veel de echte betekenis van Ayn Rand.

Wij zijn zeer benieuwd om de film te zien. Als iemand iets verneemt over Nederlandse/Belgische vertoningen, stellen we een bericht op prijs.

STICHTING HAN (HEIDELBERG APPEAL NEDERLAND)

Reeds vaker hebben we deze Stichting die zich bezig houdt met echt wetenschappelijk onderzoek en publicaties betreffende de realiteit in het milieu, aan u genoemd. Zij vecht tegen de onwetenschappelijke en tegenstrijdige kretes die de politiek en de regering zo gretig gebruiken om hun macht te vergroten en hun onderdanen verder in hun vrijheid te beperken.

De nieuwsbrief van de stichting, onder redactie van Karel Beckman, bericht onder andere over: - de luchtvaart, die geen enkele bedreiging is voor het milieu - het ge-

vaar van "het nieuwe natuurgeloof" dat duidelijk dreigt te groeien. - recensie "Vervuiling van het milieudebat - een milieusceptisch essay" van Wybren Versteegen dat o.a. het doemdenken aan de kaak stelt als de bevolkingsexplosie, de uitputting van de grondstoffen, de zure regen, het gat in de ozonlaag, het broeikas-effect, massa-extincties door ontbossing in de tropen en de achteruitgang van de spermakwaliteit.

HAN heeft nu ook een eigen web site:
<www.euronet.nl/~ssf>

De stichting is uw steun zeker waard. Postbus 75311, 1070 AH Amsterdam

80 % VAN DE NEDERLANDERS TEVREDEN OVER DE OVERHEID

Dit zegt een rapport gefinancierd door de overheid en gemaakt door haar Nationaal Planbureau. Bewijzen kunt u dagelijks in de krant lezen. Hier een tamelijk willekeurige greep: - Minister (de Grave) deelt Kamer mee dat er geen geheim rapport over Sebronica is. Een paar weken later blijkt dat rapport er wel te zijn. - Er is een tekort aan hoger opgeleiden veroorzaakt door het overheidsbeleid. - Ministers, politici, ambtenaren enz. hoeven alleen maar "sorry" te zeggen, en alles is vergeven en vergeten. - Justitie heeft weinig zicht op terugkeerbeleid. - Ministeries te slordig met geld. (zegt Algemene Rekenkamer) - Overheid is "auto-onvriendelijk". Steeds nieuwe lasten worden verzonnen. - Justitie bedreigt de samenleving. In bijna alle grote strafzaken heeft het O.M. de afgelopen jaren geblunderd. Er is geen sprake van vergissingen, maar van malicieuze manipulaties. (Micha Kat) - 80 % gaat niet stemmen voor Europa. De actie Stemniet krijgt navolging. Zelfs iemand als Marcel van Dam ging niet! Hij concludeerde zelfs dat het mandaat door de lage opkomst twijfelachtig was. Zijn dit dezelfde 80 % die zo tevreden zijn? - Dank zij de overheid bezitten "we" nu een niet-af schilderij van 80 miljoen gulden. - Nederlandse politieke partijen geven een deel van het belastinggeld dat ze ontvangen aan gelijkgestemde politieke partijen in andere landen. (o.a. Zuid Afrika). Minister de Vries wil nog meer belastinggeld aan de partijen geven. Volgens hem is wat ze nu krijgen maar een armzalig gedoe. (vergeleken met wat andere landen doen.). Het ledental van politieke partijen vertoont al jaren een dalende tendens. - Enz. Enz. (genoeg tevredenheid voor een hele *Vrijbrief* en meer)

De scheurkalender weet hoe dat komt: "De politiek bestaat erin aan de kiezers alles te beloven wat ze willen. Gelukkig weten ze niet wat ze willen. Als men verkozen is, geeft men hen dus gewoon wat ze al hebben."

Ook Frédéric Bastiat wist het al: *De staat is de grote farce waarbij iedereen denkt er beter van te worden ten koste van alle anderen.*

EUROPA REPUBLIEK OF KEIZERRIJK?

De macht en invloed op ons leven van "Brussel" wordt steeds groter. Steeds meer wetten en voorschriften komen daarvandaan. De Engelse Lord Tebbit wees onlangs op die stijgende macht. De EU heeft zijn eigen vlag, zijn eigen volkslied, zijn eigen burgers. Zij heeft haar eigen valuta, Centrale Bank, Parlement en ambtenaren. Zij maken wetten die boven de landelijke wetten uitgaan. Het eigen Europese Hof staat boven de landelijke gerechtshoven. Ze heeft haar eigen buitenlandse politiek en eigen ambassadeurs. Haar eigen landbouwpolitiek (die de prijzen van landbouwproducten in Europa twee keer die van de wereldmarktprijs doet zijn). Nu wordt gewerkt aan eigen Euro-politie en een eigen Euro-leger. Mijnheer Solano is nu een soort President (Keizer?) geworden?

De EU is ook al een belangrijke schakel geworden in de bepaling waar ons belastinggeld heengaat. Ook een schakel die helpt de nodige ambtenaren aan het werk te houden. Hebt u zich al eens gerealiseerd hoe veel van dat geld stroomt? Bij voorbeeld als Pietje voetbalshirts wil kopen. Pietje betaalt dan eerst belasting, terwijl zijn baas ook nog geld van hem inhoudt en aan de belasting betaalt. De Staat betaalt dat geld aan de EU. De EU betaalt daarna aan de centrale overheid in Nederland. Die geeft dat geld dan weer aan de gemeente, al of niet nog via de provincie. En Pietje kan dan bij de gemeente subsidie krijgen om voor zijn club shirtjes te kopen. En als hij die dan koopt, moet hij van de ontvangen subsidie weer BTW aan de staat terugbetalen.

Zou het niet eenvoudiger zijn, om in het begin geen geld van Pietje te vorderen, en hem dan geen subsidie te geven? Dan kan hij zelf rechtstreeks de shirtjes kopen, en al die tussenliggende schakels kunnen dan productief werk gaan doen.

POSTZEGEL met AYN RAND Wij beschikken thans over een aantal mooie zegels met de beeltenis van Ayn Rand. Zolang de voorraad strekt kunnen we u een exemplaar sturen voor 10 gulden per stuk. (incl. Porto en verzendkosten.) (Kleine winst is voor LCN) Stuur uw adres met f.10 naar POSTBUS 648 1000 AP Amsterdam.

Tot slot nog een keer de scheurkalender: Eén van de ministers was te laat op de ministerraad. Hij fluisterde tegen zijn collega: -Heeft de eerste minister al gesproken? -O ja, een heel uur lang. -Waarover had hij het? -Dat weet ik niet. Dat heeft hij niet gezegd.

Informatie

Stichting Libertarisch Centrum

De Stichting Libertarisch Centrum heeft de verspreiding van het Libertarisme als haar Libertaarisme is een politieke filosofie die gebaseerd is op de individuele vrijheid. Het individu heeft het recht om met zijn leven zijn behaarden eigendom te doen en te laten wat hij wil. Individuele vrijheid houdt daarom zowel persoonlijke als economische vrijheid in. Elke samenwerking tussen individuen is dan gebaseerd op vrijwilligheid. Geen wet mag vrijwillige samenwerking verbieden. Het libertarisme volgt deze principes consequent.

De stichting Libertarisch Centrum is geassocieerd met de International Society for Individual Liberty.

Donateurs

Mensen die de libertarische beweging financieel willen steunen kunnen f.150,- overmaken naar Stichting LIFHAS (Libertarian Institute For Human Assistance). Voor die f.150,- krijgt men dan tevens een jaar lang de Vrijbrief. Het bankrekeningnummer van LIFHAS (te Schiedam) is 25.81.53.962 bij de bank Mees Pierson, Postbus 370, 3000 AD Rotterdam.

Secretariaat, Libertarisch Centrum Nederland:

Fazantenkamp 818, 3607 EB Maarssenbroek, tel. 0346-564994

Bijeenkomsten

• Kring Roosendaal
Iedere drie maanden, voor nadere informatie de Vrijbrief; Contactpersoon H. Joubert, tel. 0165-348034

• Kring Zuid-Holland

Elke eerste vrijdag van de maand vanaf 20 uur

Contactpersoon Toine Manders, tel. 070-3620954, overdag bereikbaar op het secretariaat van de Libertarische Partij. J. van Meerdervoort, 415, 2563 AR 's-Gravenhage, tel. 0703650109, b.p.g. 0653-484372, fax 070-3634730

Secretariaat Libertarisch Centrum België: Brugmanlaan 617, B-1180 Brussel (02) 73344721. Meer informatie over Libertarisch studiecetrum en Kring Libertarisch Centrum België bij het secretariaat